

KOPRSKA ŠKOFIJA IN SLOVANI OD SREDNJEGA
DO NOVEGA VEKA

Darko DAROVEC

Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijeva 18

Fakulteta za humanistične študije Koper, SI-6000 Koper, Glagoljaška 8

e-mail: darovec@zrs-kp.si

IZVLEČEK

Prispevek obravnava ozemlje koprške škofije od konca 8. do začetka 18. stoletja, zlasti z vidika Slovanov, živečih na tem območju. Pod vplivom različnih dejavnikov, od fevdalnega tipa kolonizacije, gospodarskih, političnih, upravnih in demografskih dejavnikov v ožjem in širšem območju zgornjejadranskega prostora pa tudi privlačnostnega faktorja vzpenjajoče se gospodarske dejavnosti v obalnih istrskih mestih koprške škofije, Kopru, Izoli in Piranu, se je od 9. do 15. stoletja zaledje teh mest postopoma povsem slovaniziralo, zato se je tudi koprška cerkev prilagajala novim okoliščinam, ki jih še nabolje ponazarjajo t. i. glagoljaši, ki so bogoslužne obrede opravljali v slovanskem jeziku, o čemer ndr. pričajo tudi mnogi ohranjeni zapisi na podeželju in v samem mestu škofije, kjer so imeli glagoljaši tudi provincialni sedež vse do ukinitve reda v letu 1806.

Poleg vprašanja kontinuitete v delovanju koprške škofije v obdobju od konca 6. stoletja do leta 1186, ko je bila škofija obnovljena, je posebna pozornost v prispevku posvečena t. i. koprskemu Kapitanu Slovanov, ki že s svojim imenom in funkcijo skrbnika za koprsko podeželje ponazarja strnjeno in starodavno slovansko poselitev podeželja koprške škofije. Zato prispevku sledijo doslej še neobjavljena t. i. knjiga dajatev in obveznosti koprskih zalednih vasi, ki so jih bili dolžni koprskemu Kapitanu Slovanov, ter določbe, ki jih je v zvezi s to funkcijo sprejel koprski Mestni svet leta 1670.

Ključne besede: Istra, Koper, škofija, Slovani, Rižanski placit, Kapitan Slovanov, glagoljaši, 7.-17. stol.

LA DIOCESI DI CAPODISTRIA E GLI SLAVI DAL MEDIOEVO
ALL'EVO MODERNO

SINTESI

Il contributo tratta la diocesi di Capodistria dalla fine dell'ottavo secolo all'inizio del Settecento, con particolare attenzione alla presenza slava. Nel periodo compreso tra il IX ed il XV secolo, il retroterra delle città costiere di Capodistria, Isola e Pirano, andò gradualmente slavizzandosi per i motivi più vari, dalla colonizzazione di tipo feudale, alle condizioni economiche, politiche, amministrative e demografiche che interessavano tutto l'alto Adriatico, all'attrattiva esercitata dal crescente sviluppo economico delle tre città. Anche la Chiesa si adeguò alla nuova situazione, il cui aspetto più evidente è rappresentato dai preti glagolitici o gerominiani, che usavano la scrittura glagolitica e la lingua slava nella liturgia, come confermato da diverse testimonianze scritte conservatesi nelle campagne e nella stessa città della diocesi dove, fino alla soppressione dell'ordine nel 1806, avevano la loro sede provinciale.

Particolare attenzione, oltre alla questione della continuità della diocesi dalla fine del VI secolo al 1186, quando fu ripristinata, è dedicata al cosiddetto Capitano degli Slavi (Capitaneus Sclavorum; Capitano di Schiavi) di Capodistria che, come dice lo stesso nome e la sua funzione di tutore della popolazione dell'agro capodistriano, testimonia la remota e incisiva colonizzazione slava del contado. Al contributo fa perciò seguito la pubblicazione delle norme che in relazione a questa carica erano state accolte dal Consiglio Comunale di Capodistria nel 1670.

Parole chiave: Istria, Capodistria, diocesi, slavi, Placito del Risano, Capitano degli Slavi, gerominiani, secc. VII-XVII

Uvod

Za obdobje od 9. do 12. stoletja je za slovensko narodnostno mejo značilno, da se je na severu proti Nemcem in na vzhodu proti Madžarom krčila, medtem ko se je na zahodu proti Furlaniji in Istri v večjih ali manjših sunkih v tem obdobju širila. Pod vplivom različnih dejavnikov, od fevdalnega tipa kolonizacije, gospodarskih, političnih, upravnih in demografskih dejavnikov v ožjem in širšem območju zgornje-jadranskega prostora pa tudi privlačnostnega faktorja vzpenjajoče se gospodarske dejavnosti v obalnih istrskih mestih koprške škofije, Kopru, Izoli in Piranu, se je od 9. do 15. stoletja zaledje teh mest postopoma povsem slovaniziralo. Tako npr. lahko na podlagi arheoloških najdb iz 9. in 10. stoletja, ki govorijo, da so v okolici Predloke takrat živeli Slovani (Boltin-Tome, 1990), posredno in neposredno pritrdimo razvoju slovanske kolonizacije v Istri, kot ga že nakazuje listina o Rižanskem placitu.

Med slovansko kolonizacijo v Istri in v Furlaniji, kjer so oglejski patriarh pa tudi drugi nemški fevdalci uporabili naravni prirastek iz strnjenega slovenskega ozemlja za kolonizacijsko delo na svojih posestvih, lahko za to obdobje povlečemo kar nekaj vzporednic.

Po frankovski osvojitvi Istre v letih 787/78 se je v skladu s frankovsko politiko, ki je vsa neobdelana in nenaseljena zemljišča štela za državno last, začelo načrtno naseljevanje ali kolonizacija Slovanov in drugih ljudstev iz Kranjske, Koroške, Bavarske itd. v zaledja istrskih mest. Domnevo potrjuje predvsem Rižanski sodni zbor ali "placitum" okoli leta 804 ob reki Rižani, na teritoriju Kopra, ki nazorno osvetljuje razmere evropskega visokega srednjega veka.¹

Rižanski placitum in slovanska kolonizacija ozemlja koprške škofije

Listina ni pomembna zgolj zaradi vesti o Slovanih, ki jih je furlansko-istrski vojvoda Janez začel naseljevati na istrska tla, kjer "orjejo naše njive in naše krčevine, kosijo naše travnike, pasejo po naših pašnikih in od naše zemlje dajejo dajatve Janezu" (Bratož, 1989, 87), temveč tudi zaradi opisa razvejene bizantinske upravne ureditve v drugi polovici 8. stoletja, po kateri so se mesta še vedno ravnala. Tedaj so bili na čelu mest *tribuni*, odgovorni tako za vojaške kot upravne zadeve, pomagali pa so jim poleg *vikarjev* še *locopositi*, vsaj po imenu sodeč krajevni uradniki. Vsi so bili podrejeni *magistru militum*, ki je bil zadolžen za vso deželo, tedaj združeno bizantinsko Beneško in Istro. Tako je tržaški tribun upravljal obsežno ozemlje t. i. "Tržaškega numerusa", ki se je razprostiralo od reke Timav do Javornika, Snežnika in Kastva kot mejno območje bizantinskih posesti v Istri.

V okviru *Tržaškega numerusa* je bila na Kraškem robu in pod njim od Ospa pa vsaj do Petrapilose, Buzeta in Roča zaradi stalne slovanske prisotnosti in bližine langobardske Furlanije kot zadnja predstraža organizirana vojaška mreža kaštelov s sistemom hitrega obveščanja in premičnimi konjeniški oddelki, oboroženimi z loki in drugim bojnim orožjem, predvsem dolgimi bojnimi noži, enim izmed najpogubnejših orožij merovinške civilizacije (Marušič, 1987, 91-93). Za to organizacijo, v katero so za obrambo in pomoč cesarski vojski vključevali vse za boj zmožne prebivalce, so bila zadolžena tudi istrska mesta, še najbolj Koper, ki je bil s Trstom temelj bizantinske obrambe (Kandler, 1847, 175).

Ob vpadih Langobardov, Avarov in Slovanov je bil najbolj depopulariziran ravno

¹ Listino so poleg naših zgodovinopiscev (F. in M. Kos, M. Pahor, B. Grafenauer) dodobra preučili tudi italijanski avtorji, mdr. P. Kandler, B. Benussi, R. Udina. V zadnjem času je izšlo še nekaj razprav, in sicer s prevodom v italijanščino (Petranović, A. Margetić, 1983-84), ki jo dopolnjuje prevod v slovenščino (Bratož, 1989), obsežnejši sintetični pregled, ki vključuje skoraj vso poglavitno literaturo o Rižanskem placitu (Žitko, 1991, 1992), posvečen pa mu je bil še zbornik z mednarodnega sestanka (Acta Histriae II., 1994).

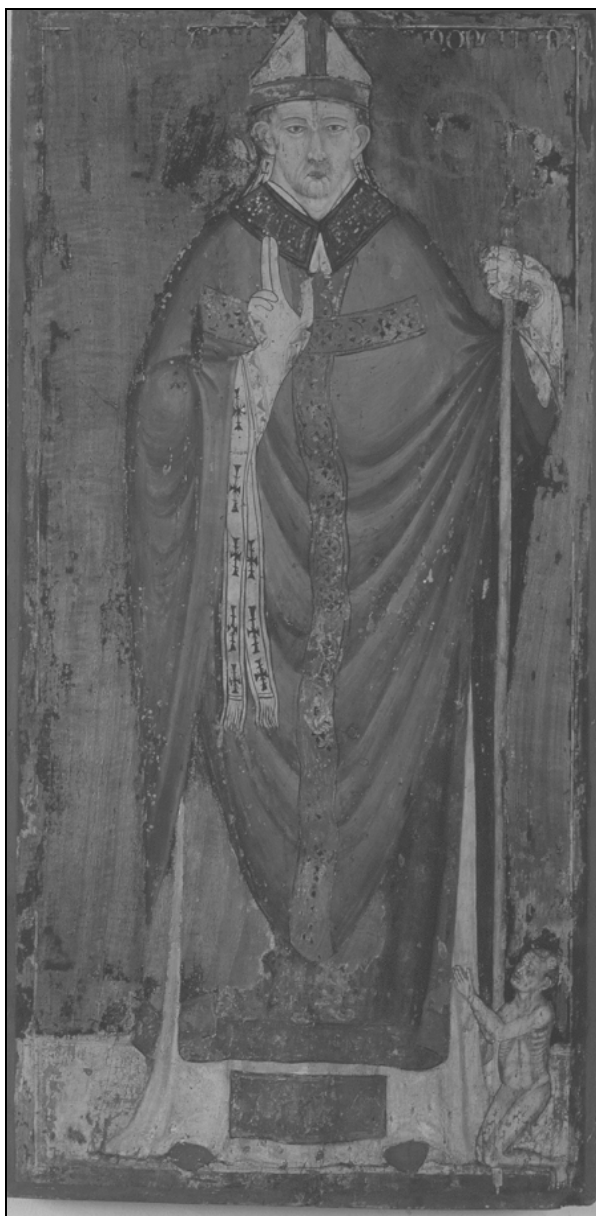
tržaški Kras, tako da so ga tudi v obrambo pod poveljstvom tribunov čedalje bolj naseljevali prebivalci bližnjih krajev. Konstantin Porfirogenet, bizantinski zgodovinar, pravnik in filozof iz 10. stoletja, ugotavlja (*De Thematibus*), da so Slovani prišli v velikem številu ter se razporedili na tem gorskem območju, vendar niso oblikovali svojega kraljestva in tudi ne mestec ali župnij (Benussi, 1893, 443). Še bolj pa so na opustošena in nenaseljena območja Slovane naseljevali Franki, posebno ker je z njihovim prihodom bizantinska obrambna linija v Istri izgubila svoj pomen.

Zakaj so bili v Rižanskem placitu iz leta 804 Slovani omenjeni kot prišleki, nam pojasni tudi trditev o njihovem poganstvu, kajti Istra je bila tedaj že dodobra preprejena z mrežo škofij tako z obalne strani (Trst, Koper, Novigrad, Poreč in Pulj) kot v notranjosti (Pičen), z že bogato cerkveno zgodovino, ki se je odlikovala predvsem s t. i. istrsko shizmo "treh kapitljev" s konca 6. in 7. stoletja, tako da je bila dežela že povsem krščanska. Zato je razumljiva pritožba mestnih veljakov, vajenih avtonomnega vladanja, nad ravnanjem frankovskega vojvode Janeza, ki je Slovanom za nekaj let odstopil celo del cerkvenih dajatev, jih s tem pritegnil in jim olajšal naseljevanje na dotlej mestna ozemlja.

Čeprav je bil Rižanski zbor nekakšen kompromis med novo frankovsko oblastjo, ki je postopoma uvajala fevdalne oblike družbene ureditve, ter antično municipalno ureditvijo, ki je po zboru sicer ohranila nekatere svoje upravne organe, so vendar oblastne in lastniške pristojnosti ohranili le še na ozkem ozemlju mesta in so nekdanj bolj ali manj širna mestna zaledna območja postala državna last. Tu so se naseljevali novi prebivalci, ki so tako napovedali večstoletno kontinuiteto v poseljevanju dežele in se v tem procesu stapljali s staroselci, dokler niso sami prevladali.

Usoda slovanskih kolonov iz Rižanskega placita nam ni znana. Morda so bili odstranjeni in izgnani, morebiti so se pretopili v prevladujočem prebivalstvu, povsem mogoče pa je tudi, da so ostali na pustih zemljiščih, kakor je to predlagal vojvoda Janez. Ta zemljišča so bila verjetno v delu obmejnega ozemlja, spadajočega pod Tržaški numerus, vendar oddaljena od mest ob morju, pa tudi od mest v notranjosti, kot so Labin, Motovun, Pičen in Buzet, kar dokazujejo tudi izkopavanja v Predloki (Boltin-Tome, 1990). Glede na zgodovino slovenske poselitve je Milko Kos ozemlje severne Istre razdelil takole: 1. rob visokega Krasa in njegovo podnožje v območju velike ceste, ki pelje iz tržaškega zaledja v pokrajino okoli Buzeta; 2. pokrajina med reko Rižano na severu in reko Rokavo oziroma Dragonjo na jugu; 3. obmorski predeli med Miljskim in Piranskim zalivom (Kos, 1950, 64).

Postopno širitev Slovanov v Istri namreč nakazuje tudi agrarni razvoj, ki je potekal močneje pod vplivom staroselcev (istrskih Romanov) oziroma v oblikah agrarnega prava, značilnih za Italijo, kot najemno razmerje (dediščina antičnega kolonata, liberaličnega zakupa itd.) brez stalne velikosti zemljišča kmečkega gospodarstva in zaradi tega brez ustaljenih velikostnih razmerij med različnimi tipi gospodarstev (Grafenauer, 1988, 370).

Sl. 1: Škof blaženi Absalon (1216-1245), lokalna slikarska šola iz konca 14. stoletja, tabelna slika (Škofija Koper).

Fig. 1: Bishop Absalon the Blessed (1216-1245), local school of painting from the end of the 14th century, table painting (Koper Diocese).

Tudi župani kot značilna oblika slovanske krajevnne samouprave v Istri nastopijo šele konec 12. stoletja;² prvega župana, Physsa, zasledimo leta 777 v današnji Gornji Avstriji, na Hrvaškem in v Srbiji pa so v 9. stoletju oblikovane že številne županije (GDZS, 1980, 23/4).

Prevzem mnogih romanskih krajevnih (Osp, Rožar ipd.) in ledinskih (Varda, Barred ipd.) imen ter njihova zgolj glasoslovna prireditve govorita o oblikah postopnega slovanskega naseljevanja; to velja tudi za množinska stanovniška krajevna imena iz časa mlajše kolonizacije, kot na primer Bertoki in Bonini, tvorjena povečini s slovenskimi, nekatera pa tudi z neslovenskimi imeni in priimki. Razložen tip naselij je značilen za kasnejšo kolonizacijo, gručasti oziroma obcestni tip pa za starejšo. Vsekakor so izjema po svojem povsem slovanskem poimenovanju slovenska krajevna imena starejšega tipa po živalih in rastlinah (Gabrovica, Hrastovlje, Bezovica, Rakitovec), po položaju in morfoloških oblikah (Podgorje, Podpeč, Dol), po vodi (Črni Kal). Te vasi po tipih (gručastih) selišč in nekdanji svetno in cerkvenoupravni razdelitvi štejemo v območja najstarejše slovanske naselitve Istre.

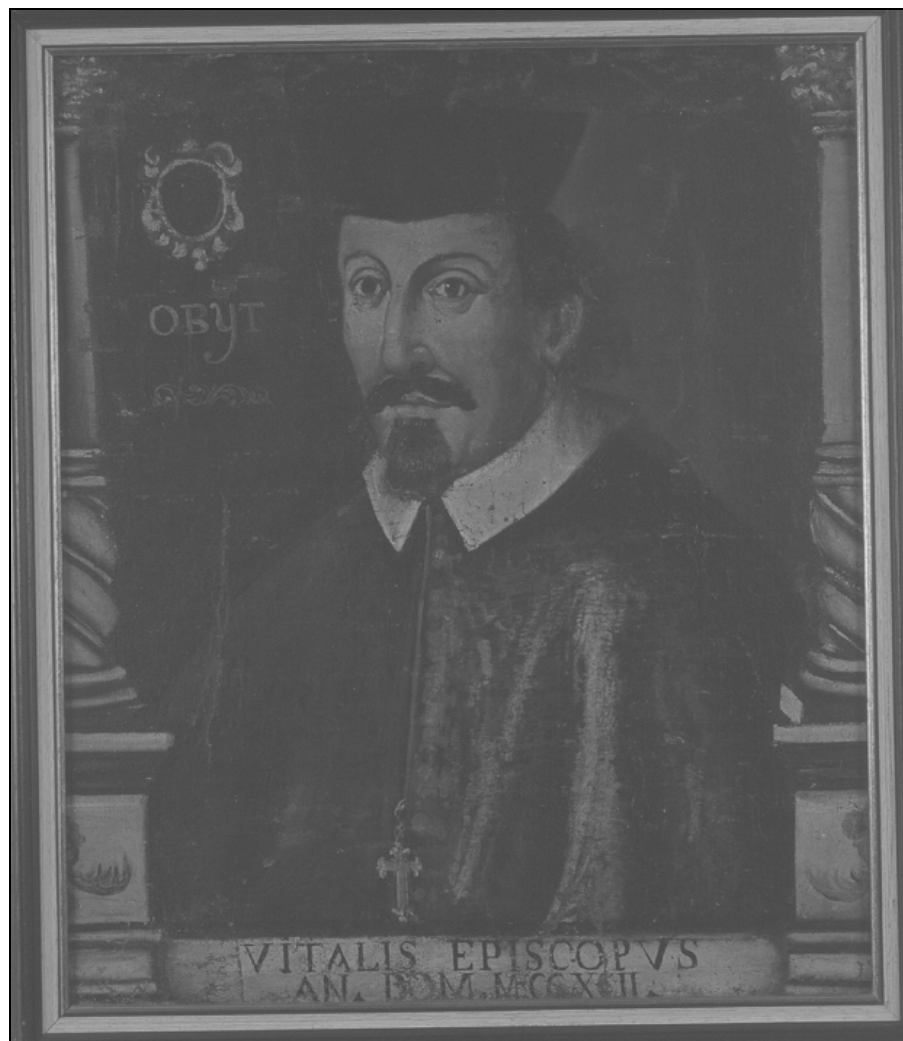
Cerkvena in posvetna posest

Ko so v letih po Rižanskem placitu nekdanja mestna ozemlja polagoma prejemali v fevd različni plemiči, je na podeželju hitro rastla nova fevdalna veleposest, saj je imel že samo vojvoda Janez v enem samem okolišu (v okolici Novega grada, kjer je prebival) nad dvesto kolonov. Zlasti pa se je krepila cerkvena posest, kajti v istem času je cerkev uživala vso državno podporo.

Po sredi 8. stoletja je koprška škofija predvsem zaradi pomanjkanja sredstev ostala brez škofa. Njegove obveznosti naj bi sprva pripadle gradeškemu patriarhu, nato pa tržaškemu škofu. Stolica naj bi bila pridržana koprskemu mestu, vendar je bilo na račun tržaške škofije prikrajšano za podeljena cerkvena posestva. Tako je tržaška škofija že v času 844-855 prejela kronsko ozemlje od Opčin do Loke ter posest označevala z "vescovato" (škofija). V naslednjem stoletju je poleg nekaterih posesti v osrednji Istri (Beram, Sipar, Umag, okolica Poreča in Pazina) leta 948 prejela še vrhovno oblast nad mestom in okolico v obsegu 3 (frankovskih) milj, to je 21 kilometrov (Kandler, 1851, 107).

Ni pa zanemarljiva domneva nekaterih zgodovinarjev, da je bil v času Rižanskega placita Koper še vedno pod Bizancem, le njegov teritorij naj bi bil v posesti Frankov, zato na Rižanskem zboru tudi naj ne bi bilo koprškega škofa. Bizantinska posest naj bi v času Rižanskega zbora pa do konca 9. stoletja segala od Kopra do Umaga (Kandler, 1849, 97; De Franceschi, 1968, 17 sq.; Žitko, 1991, 65-66). "Vsekakor pred letom 929 pa se koprškega škofijskega prestola polasti tržaški škof," trdi tržaški

2 1199. 10. febr. v Gračišču pri Pazinu: Zupanus Drasicha de Galegnana (Benussi, 1897, 67).

Sl. 2: Škof Vitale Simone (1283-1301), dekan tržaških kanonikov (Škofija Koper).
Fig. 2: Bishop Vitale Simone (1283-1301), dean of Trieste canons (Koper Diocese).

zgodovinar Kandler, "saj je tedaj združil še posest Sipra in Umaga. Tega ne bi bil mogel storiti, če bi že ne bil imel koprškega ozemlja do Sipra v lasti." (Kandler, 1863, 213). Kakorkoli že, odtlej lahko sledimo nenehnim nasprotjem oziroma konkurenci med mestoma tako v trgovskem kot v upravnem pogledu (in torej ideološkem), kajti Trst se je kot škofijsko mesto naslanjal na nemške vladarje, Koper kot posvetno pa na zgornjeitalska mesta, ki niso pozabila antične municipalne ureditve in so jo tako ohranjala do ponovnega vzpona mest konec 12. stoletja.

Na to kaže tudi oblast locoposita grofa Sicarda leta 977 v Kopru (prim. De Vergottini, 1934), ko je mesto le leto prej skupaj s celotno Istro, vključeno v Veliko vojvodino Karantanijo, neodvisno sklenilo pogodbo z Benečani, ki pa so še vedno priznavali vrhovno bizantinsko doblast. Ker so se odnosi med Benetkami in nemškim cesarstvom po uboju doža Candiana IV. leta 976 poslabšali, so istrska mesta, posebno Koper, poskušala to okoliščino izrabit za odpravo obveznosti, sklenjenih v Rialtu leta 933 (GZS, 1906, št. 381), ter navezati ponovne ugodne trgovske stike z Benečani. Grof Sikard je s skabini v "*actum in civitate Justinopolim*", kot je mesto v dokumentu dosledno označevano, potrdil darovnico iz leta 932 (GZS, 1906, št. 380), sprejeti pa so morali še posebnega dožvega uradnika v mestu, ki je nadzoroval izvrševanje sklepov, kar je bil prvi tak primer v deželi (Šašel, 1975, 145). Koper se je še obvezal, da bo nevtralen v primeru vojne istrskih mest z Benečani. Poleg tega sta Koper in Piran še v času cesarja Otona II. leta 974 dobila pravico obrambe svojega ozemlja z lastno vojsko, kar s pravico do nižjega sodstva nakazuje na že obširen mestni teritorij, ki ga je v škofovi odsotnosti poleg dveh nižjih cerkvenih uradnikov očitno upravljal posvetni oblastnik - grof Sikard.

Odlično podobo ponovnega pridobivanja mestnega ozemlja daje diploma cesarja Konrada II. iz leta 1035, čeprav nekateri domnevajo, da je ponarejena³ Cesar je v zahvalo za zvestobo, verjetno proti nemirnemu koroškemu vojvodi Adalberonu, podelil koprskim meščanom ("*homines habitatores civitatis Iustinopolis, que alio nomine Capras vocatur*") nekatere vasi na meji proti Momjanu⁴ "ter zemljo poleg Dragonje do morja z vsemi pritiklinami" kakor tudi lastnino meščanov, kjerkoli že je (GZS, 1911, št. 92). Tako je bila vzpostavljena oblast Kopra do Dragonje in morja ter s tem nad Izolo in Piranom. Pomembna je še druga točka listine, v kateri cesar potrdi vladanje meščanom po navadah in običajih njihovih prednikov ("*legem et rectam consuetudinem qua parentes eorum vixerunt*"), kar je bilo poudarjeno tudi v pogodbi z Benečani leta 977 (prim. De Vergottini, 1924, 78).

3 Benussi, 1897, 63 sq. Benussijevi trditvi oporeka De Vergottini, ki na primeru študij za zgornjeitalska mesta ugotavlja, da je dokument avtentičen (De Vergottini, 1924, 75-78).

4 Polovico Novega grada (ki ga je težko lokalizirati), potem Skorušica (Oskuruš - Fontanam fuscum), Brda (Wardaveglam), Maurijevo (Valem mauriacam), kar F. Kos prevaja z Movražem (GZS, 1906, št. 92), De Franceschi pa z Meriščem (De Franceschi, 1879, 124), medtem ko Marsich dvakrat omenja Valem mauriacam kot staro vas Nove vasi pri Krkavčah, kjer naj bi tudi še bili vidni ostanki naselbine (Marsich, 1877), dalje Hrvoji (Turris capriaca) in Brič (Curtis Bruce). Najverjetneje pa gre pri vseh vaseh za okolico Momjana; prim. še Darovec, 1994, 128-130.

*Sl. 3: Škof Tomasino Contarini (1317-1327). Leto po prihodu v Koper
je ustanovil red avguštink pri sv. Blažu (Škofija Koper).*

*Fig. 3: Bishop Tomasino Contarini (1317-1327). A year after his arrival in Koper
he founded the Order of Augustinian nuns at St. Blasius (Koper Diocese).*

Škof tudi tokrat ni omenjen, čeprav bi ga lahko primerjalno z ohranjenimi dokumenti tedanjega časa, iz npr. Poreča ali Pulja, našli prav v formulaciji "meščanov Kopra" ("*homines habitatores civitatis Iustinopolis*", ali "*cum consensu totius populi nostri*" iz leta 932, oziroma "*una cum omni populo Istriense*" iz formulacije leta 933), saj je tedaj veljalo, da sta bila ljudstvo in škof eno, oziroma da je vselej na čelu meščanov stal škof (De Vergottini, 1924, 76-77). Dosledno označevanje Kopra s "*civitas*", torej mestom, v vseh navedenih uradnih dokumentih še priča, da je mesto ohranjalo status škofije, saj je tedaj veljalo, da imajo status mest le tista, ki imajo tudi sedež škofije (tako so npr. mesta v Istri tedaj le: Trst, Koper, Novigrad, Poreč, Pulj in Pičen, ki so tudi sedeži škofij).

Vsekakor se je mestni teritorij raztezal do ozemelj, pridobljenih leta 1035, kar se je verjetno ujemalo z nekdanjim, še iz antike izvirajočim mestnim distriktom, ki ga je v zgodnjem srednjem veku podedovala cerkev.⁵ V tem obdobju so nemški upravitelji poleg vojakov doseljevali iz svojih krajev tudi kmete, ki so po različnih vojnah in predvsem kugah (kot npr. v letih 954-958) zapolnili izpraznjena zemljišča Romanov in/ali romaniziranih staroselcev.

Vdoru nemškega elementa v deželo so botrovale tudi podelitve ozemelj cerkvenim posestnikom, ki so napovedovale obsežnejšo slovansko kolonizacijo; tako je kralj Henrik IV. leta 1062 podelil freisinškemu škofu Ellenhardu najprej nekatera svoja posestva v Piranu in Novigradu (GZS, 1911, št. 223), nato pa leta 1067 še dokaj strnjeno ozemlje vasi "v Istrski pokrajini in v marki mejnega grofa Uldarika, namreč Kubed (Cubida), Loka (Lounca), Osp (Ozpe), Rožar (Razari), Truške (Truscolo), Šterna (Steina), Sv. Peter (Sancte Petri)" (GZS, 1911, št. 251).

Ta dokument pa je za Koper in širšo zgodovino Istre pomemben z več vidikov. Zapis imen vasi že izdaja nemško glasoslovno prireditev, škofje iz Freisinga na Bavarskem, ki so še do nedavnega v svojem samostanu stoletja hranili najstarejši slovenski zapis - Brižinske spomenike - pa so nedvomno naseljevali na podeljena posestva tudi Slovane, in sicer od severa in severovzhoda, torej Slovence. Poleg tega pa je podeljeno ozemlje pravzaprav zaokrožalo oziroma oblikovalo mejo ozemlja koprške škofije s tržaško na severu in severozahodu ter z novigrajsko na jugu. Čeprav gre tedaj že za intenzivni razvoj procesa t. i. obdobja fevdalne razdrobljenosti, pa bi si le s težavo predstavljali, da bi na območje tedaj pomembne tržaške škofije s tako lahkoto prišli drugi škofi, če ne bi šlo prav za območje koprške škofije pod upravo tržaških škofov, ki zato niso imeli temeljnega interesa nad tem ozemljem. Zato verjetno tudi freisinškim škofom ne bi uspelo pridobiti tega ozemlja, če bi bilo sestavni del tržaške škofije oziroma če bi Koprčani imeli na čelu svojega škofa.

5 Ožje koprsko ozemlje naj bi bilo v antiki obsegalo naslednja današnja naselja: Lazaret, Šmarje, Gažon, Pomjan, Marezige, Sv. Anton, Škofije, Valdoltra, Tinjan in Dekani. Širši zaledni teritorij pa naj bi se raztezal na: Kubed, Hrastovlje, Movraž, Sočergo, Truške, Glem, Boršt, Koštabono, Krkavče, Sv. Peter (Kandler, 1846, 190).

Toda 11. in 12. stoletje nista v Istri zgolj obdobje fevdalne razdrobljenosti, ko se zaradi nemočne centralne oblasti oblikujejo številna posvetna in cerkvena posestva, temveč tudi obdobje razcveta istrskih obmorskih mest. Poskusi oblikovanja nasledstvenih ozemelj (goriški grofje) oziroma vzpostavitve grofovske oblasti (Bertold II. Andeški) so bili le deloma uspešni (goriški grof v središču Istre - Pazinska knežija). Prvi samostojni komun se oblikuje v Pulju (leta 1177), sledijo mu Koper (1186), Piran (1192), Poreč (1194) in Trst (1216). Življenje v mestih so regulirali mestni statuti; njihov temelj je običajno pravo, ki ga za Koper nakazujejo prav omenjeni običaji in navade njihovih prednikov ("*consuetudines*") iz leta 1035 ter vplivi zgornje in srednjeitaljskih komun.

Koper se je do tedaj razvil že v uspešno obmorsko trgovsko mesto. Potem ko so se Koprčani (z Izolčani) in Puljčani leta 1145 neuspešno uprli beneškemu trgovinskemu monopolu na Jadranu, so se s t. i. "prisegami zvestobe" v drugi polovici tega stoletja Benečanom uklonili ter leta 1182 v zahvalo dobili od doža Mastropietra 29-letno pravico do "pristanišča soli" (*portum salis*), ki je imelo na odseku med Gradžem in Puljem izključno pravico do izvoza na celino vse v Istri pridelane in uvožene soli. Za uspešno uresničevanje tega sklepa je dož dodelil mestu galejo, da je skrbela za nadzor na morju, morebitno zaplenjeno sol pa sta si enakovredno razdelila beneški dož in Koper. Kot povračilo so Koprčani Benečanom obljubili tretjino mitnine od trgovcev, ki so s kopnega po mostu prihajali v mesto. Druga tretjina je ostala Koprju, tretja pa je bila namenjena škofu in mejnemu grofu oziroma grofu; slednjemu le v primeru, če je varoval in vzdrževal poti, sicer sta si komuna ta del prihodka razdelila (1182. Documenta, 1892, 17/8). Tako je Koper postal center trgovine s soljo, tega še iz davnine izredno iskanega blaga. Razumljivo se je tudi drugovrstna trgovina poslej usmerila v naše mesto in Benečani so z mešanimi občutki gledali na vzpenjajoči se komun na nasprotni obali Beneške lagune.

Obnovitev ali ponovna ustanovitev Koprške škofije?

Kljub temu da so škofje od 12. stoletja dalje v mestih vse bolj izgubljali pomen, pa je morda pomenljivo, da je Koper prav v zadnji četrtini 12. stoletja ponovno ustoličil škofa, in sicer potem, ko mu je komun zagotovil dohodke (vinograde na Koprskem) in dal v posest vasi Lopar, Padno in Brič ter Rižanski otok (*Insula Risani* - Sermin) (1186. 5. julij - CDI). Verjetno moramo to dejstvo iskati v širših družbenih okvirih in ne zgolj v naključju, kajti to je obdobje po bitki pri Legnanu (1176), ko je zveza severnoitaljskih mest dosegla prelomno zmago nad cesarsko vojsko Friderika I. Rdečebradca in tako napovedala neustavljivi pohod v izbojevanju enakopravnejšega položaja meščanstva nasproti tedaj prevladujočemu oblastnemu dualizmu cesar - papež oz. posvetna - cerkvena oblast. Tedaj so po tem zgledu tudi istrska mesta odločno zakorakala v razvito dobo srednjeveške avtonomne komunske ureditve. Ker pa

se je Koper v gospodarskem in političnem pogledu tedaj uveljavil kot eden poglavitnih dejavnikov v deželi, je mesto nujno potrebovalo škofa tudi v ideološkem smislu, saj si je le tako lahko izbojevalo pravno subjektiviteto. Tako je Koper istega leta dobil tudi svojega prvega podestata, poleg tega pa zagotovil pravne temelje za posest nad tedaj razmeroma obsežnim mestnim zalednim ozemljem, do katerega so imela pravica le mesta s sedeži škofij.

V spletu teh okoliščin je papež Aleksander III. že leta 1177 Kopru dovolil ponovno ustoličenje škofa. Ob tem pa se upravičeno zastavlja že večkrat obravnavano vprašanje, in sicer, ali je v tem aktu in dejstvu iz leta 1186, ko koprski škof od koprskega komuna pridobi potrebna sredstva oziroma premoženje za nemoteno delovanje, dejansko šlo za ponovno ustanovitev ali le za obnovitev koprške škofije, kajti v prvem primeru bi pomenilo, da je bila škofija ukinjena in ni delovala vse do ponovne ustanovitve, ali pa je koprška škofija formalno obstajala, le svojega škofa ni imela. Na tem mestu pa se zatecimo h koprskemu škofu Pavlu Naldiniju, ki v svojem znamenitem Cerkvem krajepisu koprške škofije takole odgovarja na sebi zastavljeno vprašanje:

"Le v čem sta se pregrešila koprška duhovščina ali ljudstvo, da nista bila več vredna blišča svojega starega škofovskega sedeža? Res je, da za Nazarijem leta 524 v škofiji ni imel sedeža nihče drug kot le Janez leta 756, za njim pa šele leta 1187 Aldiger. Vendar so vse istrske stolnice, kot opozarja Schönleben, dolgo čakale na lastnega škofa. Pulj je bil brez njega v letih od 680 do 814, Trst od 680 do 911 in Pičen od 687 do 935. In vendar za nobeno od teh Cerkev ne poročajo, da bi jim bil odvzet škofovski sedež, kot trdi Ughello za Koper. Vzroke za to je treba odkriti, saj papeži nikoli niso naložili najhujše kanonične kazni, kakršna je ta domnevna ukinitve sedeža, ne da bi bilo šlo za kar največje človeške prestopke. Ob tem se velja zamisliti ob dveh nesrečah. Ena je skupna vsem istrskim stolnicam in o njej pišejo tudi zgozgovinarji; to je razdejanje, ki so ga za seboj pustili barbari, potem ko so pokrajino večkrat opustošili z ognjem in mečem. Druga je značilna skoraj samo za Koper in jo v svoji buli omenja tudi papež Aleksander III.: pomanjkanje škofovskih prihodkov. Prva nesreča je prizadela vse bližnje stolnice, ki so zaradi takega opustošenja dolgo samevale, vendar so si nekako v 9. ali 10. stoletju s svojimi škofi ponovno opomogle. To pa ne velja za Koper, ki je po drugem udarcu dolgo ostal nerazvit in si ni opomogel vse do leta 1186. Zaradi daljšega obdobja nezasedenosti škofovskega prestola so nekateri razglasili, da ga je Koper zgubil, v resnici pa to ne drži. Škofovski sedež je bil resda brez svojega škofa, vendar koprski Cerkev sedež v nobenem primeru ni bil odvzet. Škofa ji papeži niso dodelili preprosto zato, ker ji to dostojanstvo naj ne bi pripadalo zaradi pomanjkanja potrebnih dohodkov, vendar ji škofovskega sedeža nikoli nihče ni odvzel, saj ni bilo prekrška, ki bi terjal tako kazen.

Zato je v vseh klavzulah omenjene bule papež Aleksander III. izhajal iz dejstva, da koprski Cerkev škofovski sedež ni bil odvzet, temveč da ga še vedno ima, oporeka le temu, da bi ji imenoval škofa. Predvsem jo potrjuje in razglaša, da je podrejena

oglejskemu patriarhu, svojemu prvemu nadškofu; če bi bila ostala brez škofovskega sedeža, je ne bi potrjeval in imenoval kot stolnico, temveč kot obnovljeno in znova vzpostavljeno, kar bi bolj ustrezalo in bolje označevalo nekaj, kar je propadlo. Poleg tega naslavlja Bernarda kot koprskega škofa. To pa bi bilo netočno, če mesto ne bi bilo vredno škofovskega sedeža. Samemu Bernardu tudi pušča popolno svobodo, da odloči, ali naj se celotna škofija imenuje po eni ali po drugi Cerkvi, po tržaški ali koprski torej, kar očitno dokazuje, da koprška Cerkev ni bila brez škofovskega sedeža, ki je pogoj za obstoj škofije. Na koncu pravi, da lahko patriarh po nasvetu podrejenih škofov postavi eni in drugi Cerkvi lastnega škofa, če seveda tega ne preprečujejo njuni skromni prihodki. Podobno kot tržaška torej tudi koprška Cerkev nikoli ni ostala brez škofovskega sedeža, temveč le brez odličja lastnega škofa, in sicer zgolj zaradi pomanjkanja vsakoletnih prihodkov; tako vsaj posredno trdi sam Ughello, ko pravi, da je bila koprška Cerkev za nekaj časa predana kot nadarbina tržaški škofiji, ne pa z njo tudi združena. *Hanc Ecclesiam sibi commendatam Vernandus Episcopus Tergestinus reperitur administrasse*. V tem se tudi razlikujeta nadarbina in združitev beneficijev, saj ob slednji naslov ugasne, medtem ko se v prvem primeru, ko gre za nadarbino, naslov ohrani. Če namreč Cerkev beneficije preda v upravljanje drugim, to stori zato, da bi bilo zanje poskrbljeno in da ne bi ugasnili. Tako je bilo s sveto koprsko Cerkvijo." končuje Naldini (2001, 55-57).

Čeprav je sprva dolžnosti koprskega škofa, kot že mnogokrat poprej, opravljal tržaški škof, tedaj Aldiger, pa je po njegovi smrti leta 1210 nastopil kot zgolj koprski škof Absalon. Za njim lahko neprekinjeno do začetka 19. stoletja sledimo vrsti priznanih koprskih škofov, za katere prav Naldini najde kopico laskavih besed (prim. Naldini, 2001, 51-80; Luglio, 2000).

Vzpon in padec koprskega komuna v 13. stoletju

Benečani so si zelo prizadevali, da bi zanetili nasprotja med istrskimi komuni in oglejskimi patriarhi, ki so bili od leta 1208 tudi posvetni suvereni v deželi. Še med odpravo na 4. križarsko vojno, ko so leta 1204 osvojili najprej Zadar in nato še Carigrad (do 1261), so leta 1202 prisilili tudi Trst in Milje na "prisego zvestobe" in si s tem omogočili svojevrsten pritisk na obalne komune proti oglejskim patriarhom.

Sicer so komuni v prizadevanju po samoupravni ureditvi naravno nasprotovali centralni oblasti, ki jim je vsiljevala svoje načelnike v vlogi gastaldov in kasneje rikarjev (iz nem. Richter = sodnik) za vso pokrajino. Zato je svobodna izbira podestatov pomenila višek samouprave, saj so jih istrska mesta iz nasprotovanja tedaj po pravilu izbirala med Benečani. To je največkrat uspevalo ravno Kopru, ki je imel zaradi širnega naseljenega zaledja in vse večjega trgovskega primata ugodne razmere za gospodarsko rast ter uveljavljanje vojaškega potenciala, ki je mestu rabil za neprestane ekspanzionistične posege v Istro.

Okolico Socerba so tržaški škofje zaradi izjemne vloge pri obrambi mesta imenovali kar škofija, kakor koprski škofje Tinjan, saj se je od tam odpiral odličen razgled na mesto in okolico. Sploh so imeli koprski škofi naziv grofov Tinjana.

V nasprotju s Trstom, ki je v prvi polovici 13. stoletja še vedno ostajal pri oblasti svojih škofov, pa je oglejski patriarh Gregor Montelongo (1251-1269), gvelf po prepričanju in zato nasprotnik nemškega cesarja, od svojega prihoda na oblast začel povzdigovati vlogo Kopra. Že leta 1251, med obdobjem podestata Benečana Andreja Zena, je razširil koprsko upravo na Buje, Oprtalj, Buzet in Dvigrad (De Franceschi, 1879, 126).

Tako kot so se v bizantinski dobi in vsaj v času madžarskih vdorov v prvi polovici 10. stoletja zavedali izredne pomembnosti naravnega obrambnega pasu strmega Kraškega roba, ko je severno od tod v Furlanijo vodila t.i. "*Strada Hungarorum*", in nemalokrat so Madžari zavili v rodovitne predele koprskega zaledja ter tu pustošili (Scussa, 1863, 51), so tako Koprčani kot Tržačani dajali velik poudarek temu naravnemu braniku. Zatorej je razumljiva kontinuiteta utrdbenih del ob na videz morda še tako nepomembnih prehodih s kraške planote v zaledje obalnih mest, kot so razumljiva tudi prizadevanja za njihovo obvladovanje.

Po odkriti vojni s Trstom je leta 1254 ves obrambni kompleks Kraškega roba z vasmi Osp (Hospi), Gabrovica (Gabruizae), Rožar (Rosaroli), Črni Kal (Cernichal), Loka (Lonchis), Podpeč (Popechi), Zazid (Xaxidis) in Rakitovec (Rachitoui⁶) prešel pod koprski komun (prim. De Franceschi, 1879, 126/7; Kandler, 1846, 191). To odločitev lažje razumemo v luči političnih dogodkov po smrti cesarja Conrada IV. (1254), ki so jih oglejski patriarh s sorodnikom podestatom v Kopru in Piranu ter tedanjim istrskim rikarjem Landom Montelongom in Benečani s posredovanjem doža Reniera Zena spretno izkoristili ter omenjeno ozemlje dodelili Kopru. Naklonjenost beneške politike potrjuje še izvolitev Marka Zena za podestata v Kopru leta 1255, potem ko je bil v prejšnjem odločilnem letu podestat Trsta. S pomočjo laične Signorije in s svojo zvito politiko do cesarjev in patriarhov si je torej Koper četrto stoletje pred beneško zasedbo izoblikoval mestni teritorij, ki se je v glavnem ohranil do propada Republike in okrnjen le za nekatere vasi onstran Dragonje še danes oblikuje ozemlje te občine.

Kako kratkega daha so lahko posamezna zavezništva, priča dejanje Kopra, ki mu je v dogovoru z goriškim grofom leta 1267 uspelo odstraniti patriarha Gregorja, grof pa ga je nato celo zaprl v samostan Rožac v Furlaniji. Toda tako ravnanje je poleg izkazane agresivnosti prisililo bližnja istrska mesta k še tesnejši naslonitvi na Benetke. Najprej je to storil Poreč (1267), nato Umag (1269), Novi grad (1270), Sv. Lovrenc (1271) in Motovun (1275 in 1278). Serenissima samoupravne ureditve v mestih ni spreminjala, le podestata jim je sama določala iz vrst beneških plemenitašev.

6 Imena vasi v oklepajih so zapisana po STKP, 4, 41.

Sl. 4: Škof Hugo iz Vicenze (1328-1335) je prišel v Koper kot provincijal spodnje Lombardije in bil leta 1335 prestavljen na Sicilijo (Škofija Koper).

Fig. 4: Bishop Hugo of Vicenza (1328-1335) came to Koper as a provincial of the Lower Lombardy and was in 1335 transferred to Sicily (Koper Diocese).

Po nekaj manjših spopadih v Istri z goriškim grofom in Koprčani so Benečani leta 1278 odločno napadli Izolo kot koprsko postojanko in nato še sam Koper, ki se je moral februarja 1279 kratko malo vdati. Benečani so porušili del zahodnega obzidja, imenovali svojega načelnika v mestu in v njem prepovedali patriarhovo stranko. Ta je bila še vedno aktivna, saj si je v letih vojne Benečanov s patriarhom 1283-1291 ves čas prizadevala Koper predati Ogleju, vendar brez uspeha. Zategadelj in zaradi geografske lege Kopra, v vojni usmerjeni predvsem proti Trstu kot glavnemu pomorskemu konkurentu, je bilo v mestu nastanjeno poveljstvo z glavnino "beneške milice", ki ji je načeloval kapitan - "*Capitaneus Histriae*", tedaj Pietro Gradenigo, leta 1289 izvoljen za beneškega doža.

Zadnjo tretjino 13. stoletja v Istri torej označujejo nenehni boji za ozemlja in interesne sfere, značilni za državljanske vojne, ki so terjali neprimerno več življenj kot zunanji sovražniki. Vojnam so se v tem stoletju pridružile še kuge in kolere, nemalokrat so pred nalezljivimi boleznimi pribežali v Istro iz drugih dežel, kot na primer leta 1225 in 1234 iz Kranjske, ko so Slovenci naselili Lonjer pri Trstu, kot kaže poimenovanje "*villa Sclavorum de Longera*" (De Franceschi, 1879, 354). Tako so tudi po državljanski vojni 1267-1275,⁷ še posebno pa po beneško oglejski vojni v letih 1283-1291 v Furlaniji in Istri, ki je bila še posebno prizadeta, "zdesetkana, požgana, pusta in okrutno pokradena" (1285. 8. marec - CDI), prihajali v pokrajino prebivalci iz bližnjih dežel, Kranjske in Koroške ter Hrvaške, predvsem na ozemlje Kopra, Izole in Pirana, ki so bili v minulih vojnah najbolj izpostavljeni.

Lahko zaključimo, da so na ozemlje Kopra, ki je bilo v oblasti nemških posvetnih in cerkvenih upraviteljev, prej kot na druga območja istrskega polotoka, ki so ga obvladovala škofije iz Trsta, Novigrada, Poreča in Pulja s prevladujočim romanskim upravnim elementom, prihajali Slovani oziroma Slovenci na slabo naseljena in izpraznjena območja.⁸

To potrjuje tudi okoli leta 1300 zapisani agrarni zakon za koprsko podeželje, ki je bil ne le plod beneške navade zapisovanja dejanskih pravnih razmerij na osvojenih ozemljih, marveč je bil namenjen tudi prišlekom, da so se seznanili z navadami in običaji dežele ter se po njih ravnali (STKP, 4, 25-35; prim. 1300 circa - CDI). V njem kmete s koprskega teritorija dosledno označujejo kot Slovane (*Sclauus vel Rusticus*, *sclauus aut Rusticus*), zato se ni čuditi Kandlerjevi ugotovitvi, da so bili v 14. stoletju Slovenci gospodarji koprskega zaledja (Kandler, 1851a, 27).

7 Leta 1277 je npr. goriški grof naselil kmete iz Metlike v osrednjo Istro ter frankopanske kmete s Krka, s katerim je bil grof v sorodstvenih vezeh (prim. Schiavuzzi, 1901, 318).

8 Prim. Kandler, 1863, 212. Izjema je še osrednji del istrskega polotoka v okolici Pazina na območju Pičenske škofije, kjer se leta 1030 omenja "Via Sclava", kar še ne pomeni, da so bili ob vsem njenem poteku naseljeni Slovani - prej označuje pot, po kateri so Slovani z visokih kraških prelazov prihajali v obalna mesta, tu trgovali ter se sčasoma tudi naseljevali (prim. Schiavuzzi, 1901, 316).

Sl. 5: Škof Orso Dolfín (1347-1349) je vodil koprsko škofijo v času velikega koprškega upora proti Benetkam (1348), nato je bil imenovan za metropolita na Kreti, leta 1356 pa za gradeškega patriarha (Škofija Koper).

Fig. 5: Bishop Orso Dolfín (1347-1349) led the Diocese of Koper at the time of the great Koper rebellion against Venice (1348). Soon after he was appointed Metropolitan of Crete, and in 1356 Patriarch of Grado (Koper Diocese).

Koprski agrarni zakon

Ta agrarni zakon določa, da gospodarji zemlje niso kmetje, ampak koprška občina ali posamezni plemenitaši. Svobodna zamenjava zemlje je dovoljena le sovaščanom oziroma podložnikom istega fevdalnega gospoda. Noben kmet se ne sme podrediti gospodu zunaj koprške občine in tudi ne sme zapustiti vasi, če z zemljiškim gospodom ni poravnal vseh obveznosti. Vprašanje nepremičnin rešuje gastald (to je vaški župan), skupaj z vaškima (ponavadi dvema) sodnikoma po običajnem pravu. Za vprašanje premoženja in pritožb prizadetih strank je odgovoren koprski podestat. Kmetje ne smejo dati svoje živine na skupno pašo ali v rejo, ne smejo imeti združenega gospodarstva in tudi ne pašnikov zunaj občine. Dovoljene so jim njihove ženitne navade, vendar morajo biti uradno potrjene in zabeležene kot splošno pravilo.

Določbe kažejo na različen razvoj v posameznih mestih, saj so se odnosi na območju Kopra oblikovali drugače kot npr. na območju Pirana (velika osebna in stvarna svoboda) in spet drugače v Pulju (največja kontinuiteta z antično-bizantinskim kolonatom). Koprski agrarni zakon pa je očitno namenjen samo kmetom, kajti v drugih poglavjih koprškega statuta so v proizvodnem razmerju na podeželju omenjeni še koloni (*curtezanis*) in mlinarji (*molinariis*) (STKP, 4, 21), za katere so veljala drugačna pravila. Zatorej lahko domnevamo, da so obravnavani agrarni zakoni za koprsko podeželje nastali pod vplivom sredi 13. stoletja osvojenega ozemlja ob vznožju Kraškega roba od Ospa do Rakitovca, kjer so se že pod tržaškimi škofi izoblikovala razmerja, močno podobna fevdalnim odnosom. Tudi po letu 1300 so sama mesta začela v kolonatske odnose vnašati fevdalne oblike, kar se je seveda dogajalo tudi pod vplivom novih gospodarjev - Benečanov. Ti so mestom na čelu s svojimi podestati dopuščali samoupravo in mnogim zvestim plemičem tudi posesti v mestnem zaledju. Vendar so strateško pomembna območja zadržali zase, tako da je območje vasi pod Kraškim robom postalo državno zemljišče, fevdalna last Beneške republike, nekakšna "vojna krajina", in sicer pod sodno in vojaško pristojnostjo koprškega podestata in kapitana (prim. Klen, 1961), kot se je glasil naziv v beneškem velikem svetu izvoljenega koprškega načelnika v vsem obdobju beneške vladavine v Istri.

Koprski Kapitan Slovanov

Zanimivo pa je, da v tem obdobju Benečani niso radi novačili med domačini. V ukazu beneškega senata z dne 4. julija 1342 (SMi, 3, 289) pa tudi v nekaterih kasnejših ukazih (prim. SMi) je celo zapisana zahteva, da v vojaških posadkah ne sme biti več ne konestabel ne vojak Istran ali Furlan. Če so v beneških vojaških posadkah izredno omejevali število Istranov, Italijanov, Nemcev in Furlanov, med katerimi "narodi" pa so Benečani torej sploh nabirali svoje vojake? Poleg Albancev in Grkov vsekakor prihajajo v poštev Slovani!

To domnevo potrjuje izredno veliko število Dalmatincev med mornarji v Kopru, Andrej Schiavo kot kapetan istrske obale v Poreču leta 1308 (1308. 20. sept. - Lettere), Simon Sclavo kot konjeniški konestabel v Kopru v 60-ih letih 14. stol. (npr. 1361. 20. sept. - SMi, 5) in tudi dejstvo, da so šele po koprskem uporuh leta 1348 Benečani uvedli prepoved najemanja Slovanov za vojaško službo (Pahor, 1953, 45); to daje slutiti, da so tudi ti sodelovali v uporuh, ki je bil usmerjen predvsem proti beneškemu pomorskemu monopolu. Pri tem so imeli Koprčani podporo med nemškimi fevdalci, predvsem pri goriškem grofu in habsburškem vojvodi, ki so se nedvomno naslanjali na svoje ljudi med okoliškimi kmeti in posebno med svojimi baroni.

Posebno vlogo v vojaški organizaciji koprskega komuna pa je nedvomno imel t. i. koprski *Kapitan Slovanov* (*Capitaneus Sclavorum Justinopolis*), ki je sicer že bil deležen določene znanstvene obravnave (Vilfan, 1954; Filipović, 1967; Darovec, 1990, 36-38). Kapitan je bil zadolžen tudi za nižje sodne posle, za pobiranje davkov, za vprašanje meja med vaškimi komuni ter za organizacijo obrambe na koprskem podeželju. V času po koprskem uporuh leta 1348 ga namreč prvič zasledimo v dokumentih, ko to mesto zasede Benečan Viljem (Guglielmino) Rosso (1349. 29. mar. - SMi, 4). To uredbo beneškega senata lahko razumemo tudi kot posledico slovanske udeležbe pri koprskem uporuh.

Služba Kapitana Slovanov je po vzoruh na beneško vojaško funkcijo konestabla izvirala iz podobne zadolžitve t. i. *valpotov*, ki so nastopali v vlogi davčnih izterjevalcev na fevdalnih posestvih nemških zemljiških gospodov in na cerkvenih posestvih, v našem primeru tržaških škofov (Klen, 1961, 317-326). Zato lahko upravičeno domnevamo, da se je ta funkcija prenesla v koprsko občino ravno z osvojitvijo obrambnega pasu od Ospa do Rakitovca sredi 13. stoletja, ko je bila za to območje zadolžena ustanova *valpota* (prim. 1512. 14. april - CDI).

Funkcija Kapitana Slovanov na nekdanih posestih tržaške škofije, ki so v cerkveni sferi še vedno spadale pod to škofijo, tako v župnijah v Ospu, Loki in Buzetu (Rakitovec spada pod slednjo), se je kasneje v vojaškem pogledu prenesla na vseh 40 do 44 vasi koprskega teritorija. Vendar je imel Kapitan v vaseh pod Kraškim robom nalogo izključnega beneškega davčnega izterjevalca, saj je tedanji glavar Slovanov Zentillin Tarello od podestata in kapetana Kopra Leonarda Bemba leta 1388 dobil nalogo, da zaradi sprememb med prebivalstvom opravi popis in ponovno regulira dajatve, ki so se pobirale nad vsako mero in so bile za kmete hudo breme. Obenem so mu ob kazni 25 lir prepovedali zahtevati usluge zase in za svoje spremljevalce v 14 vaseh, ki so bile v državni lasti (1388. 30. julij - SMi, 5). Tedaj so še določili, da zaradi zlorab v izterjevanju dajatev iz 44 vasi tega distrikta, ki so koprskemu podestatu in kapetanu prispevale krmo (*175 staja di biada da cavalli*), lahko 14 državnih vasi na lastno željo namesto prejšnjih regalij v piščancih, jajcih, lesu idr. v vrednosti 1024 lir prispeva letno 2048 lir (1387. 10. jan. m.v. - SMi, 5).

Poročilo priča o še enem tedanjem pomembnem procesu v koprski občini, na katerega namiguje že samo glavarjevo ime (*Žentilin*: pomanjševalnica samostalnika *gentile* = plemič). Gre za oblikovanje novega plemstva, ki se je razvilo iz neplemenitega vojaškega (ministerialnega) sloja z opravljanjem vojaških dolžnosti v različnih deželnih milicah in je v času nastajanja novega mestnega statuta, še posebno pa po letu 1403, ko je beneški dož ponovno ustanovil koprski Veliki svet, oblikovalo najvišji mestni predstavniški organ, sestavljen iz 96 izvoljenih kandidatov iz vsega 13 družin (Kandler, 1866, 7).

Del novega nižjega vojaškega plemstva v Kopru je bila tudi sprva dosmrtna funkcija Kapitana Slovanov, ki se je z razvojem dogodkov povsem zbirokratizirala, zlasti potem ko je beneški dož leta 1670 proti plačilu 6000 starov (377 ton) soli v državno blagajno ter vsakoletnemu prispevku 100 liber (52 litrov) olja beneški cerkvi Marije od zdravja dovolil koprskim plemičem vsakoletno izbiro Kapitana Slovanov.⁹ V tem dukalu se Kapitan Slovanov enači z nazivom "*Procurator della Contadinanza*", kar se ujema z določbo iz agrarnega zakona, kjer s tem nazivom označujejo podeželske uradnike (STKP, 4, 27). Ta je poleg občinskega dohodka - ki je leta 1584 znašal 1240 lir, medtem ko je koprski podestat in kapetan prejel le 795 lir (Relazioni - 1584, AMSI 6, 404/5) - prejemal še razne regalije podeželskega prebivalstva, zato si lahko predstavljamo ugodnosti, ki jih je ta položaj zagotavljal še vse v dobo po propadu Beneške republike. Nazorno pa vse obveznosti, ki so jih bili dolžni poravnati prebivalci koprskih vasi, prikazuje temu članku priloženi prepis t. i. knjige Kapitana Slovanov, z datumom 1. maj 1719, ki se je ohranila v starem koprskem arhivu (Majer, 1904, 1174), sedaj dostopnem le na mikrofilmu v Državnem arhivu v Trstu (AAMC, bob. 1383).

Knjiga vsebuje nekatere določbe, zlasti v zvezi s pobiranjem dajatev, pa tudi splošne določbe o pristojnostih Kapitana Slovanov, in sicer od leta 1587 do 1724. Iz nje razberemo, da so obveznosti 42 koprskih vasi do Kapitana Slovanov znašale dobrih 544 lir letno, poleg tega pa so morali vaščani prispevati posebne dajatve še v času sejma na Rižani (15. avgusta), ob pustu, za Veliko noč, za praznik sv. Martina, nekatere tudi za božič ter za dovoljenje za lov. Dalje so morale prispevati še za les za koprski most, za mestnega zvonarja ter za mestno uro, ob dnevih posameznih vaških praznikov pa so morali vaški župani poleg zbranih posebnih dajatev še pogostiti Ka-

9 Celotna dokumentacija v zvezi s prošnjo koprškega mestnega sveta za vsakoletno izbiro Kapitana Slovanov iz vrst koprškega plemstva je priložena tiskani verziji koprškega statuta iz leta 1669, ki jo hranijo v Pokrajinskem muzeju v Kopru, ni pa priložena verziji, ki jo hranijo v Pokrajinskem arhivu v Kopru. Slednja je bila tudi osnova za izdajo transkripcije prvih štirih knjig in reprinta pete knjige statuta, ki sta ga leta 1993 izdala Pokrajinski arhiv Koper in Center za zgodovinske raziskave iz Rovinja (STKP), zato je temu prispevku priložen še prepis korespondence med koprskim mestnim svetom, beneškim senatom in doževo pisarno v zvezi s sprejemom tega odloka. Nazorno pa pomen, ki so ga Koprčani dajali tej funkciji, izpričuje napis, postavljen na desni strani osrednjega doprsnega kipa legendarnega koprškega podestata in kapitana Nicolôja Donata na Pretorski palači v Kopru.

pitana Slovanov in njegovo spremstvo. Dobrih 515 lir so znašale obveznosti vasi do fiskalne (deželne) komore, v primerjavi z naštetimi obveznostmi pa so bile precej skromnejše dajatve še za koprskega podestata in kapitana, ki so jih bili dolžni zbrati in mu jih predati vaški župani.¹⁰ Skratka, obveznosti koprskih vasi do svojega Kapitana, ki je nosil ime po etničnem značaju koprskega podeželja, kot se je slikovito izrazil tudi koprski podestat in kapitan Zuan Antonio Bon leta 1589 (*...anzi per esser tutto quel territorio habitato da persone schiave, et non da altri, perciò ha preso tal denominazione di Capitano de Schiavi...*; Relazioni - 1589, AMSI 6, 426), niso bile zavidanja vredne, še posebno ob upoštevanju številnih pričevanj o revnosti teh vasi v tistih časih, kot se je izrazil tudi imenovani podestat (Relazioni - 1589, AMSI 6, 425).

Iz povedanega sledi, da so že od nekdaj na obrambna območja obalnih mest iz zaledja naseljevali Slovane, v severozahodno Istro od severa in severovzhoda Slovence, kot kmete - mejače, kar pomeni kontinuiteto s še pod Bizancem zasnovano obrambo, temelječo na svobodnih kmetih - vojaki. To nam potrjuje tudi svojevsrtni naziv "Kapitan Slovanov" za poveljnika kmečkih čet in izterjevalca obveznosti na koprskem teritoriju ter razsodnika, čeprav je bil vedno iz vrst koprskih plemičev. Tak način obrambe se je ohranil še vse do propada Beneške republike, ko se je verjetno najbolj izkazal ob turških vdorih v drugi polovici 15. in prvi polovici 16. stoletja, v času beneško-avstrijske vojne 1508-16 (prim. Vilfan, 1954) ter v stalnih razprtijah in obmejnih spopadih s sosednjimi avstrijskimi podložniki vse do t. i. vojne z Uskoki (ali vojne za Gradiško) v začetku 17. stoletja (Darovec, 1990, 48-50). Da so bili Slovenci iz teh mejnih vasi priznani vojščaki, pričajo tudi novačenja med kmeti za tridesetletno vojno v Nemčiji in za daljne kraje v Španiji (prim. 1642. 21. junij; 1634. 24. junij - SR, AMSI 18).

Vaška samouprava in cerkvena ureditev na podeželju

Pestrost srednjeveške družbe se kaže tudi v lastninskih odnosih, saj so bile posamezne vasi večkrat razdeljene med več posvetnimi in cerkvenimi gospodarji. Slednji so na svoje posesti za različne usluge oziroma za redno izterjavo obveznosti umeščali še mestne plemiče. Vendar so si vaški komuni kaj kmalu po zgledu mestnih začeli samostojno urejati organizacijo dela in življenja.

Ime gastalda za župana se je v vaseh koprskega distrikta ohranilo vse v 18. stoletje, kot nam pričajo napisi, npr. nad vhodnimi vrati cerkvice sv. Križa v Rakitovcu iz leta 1520 ter sv. Martina v Zazidu iz leta 1697. Redkeje kot v drugih predelih

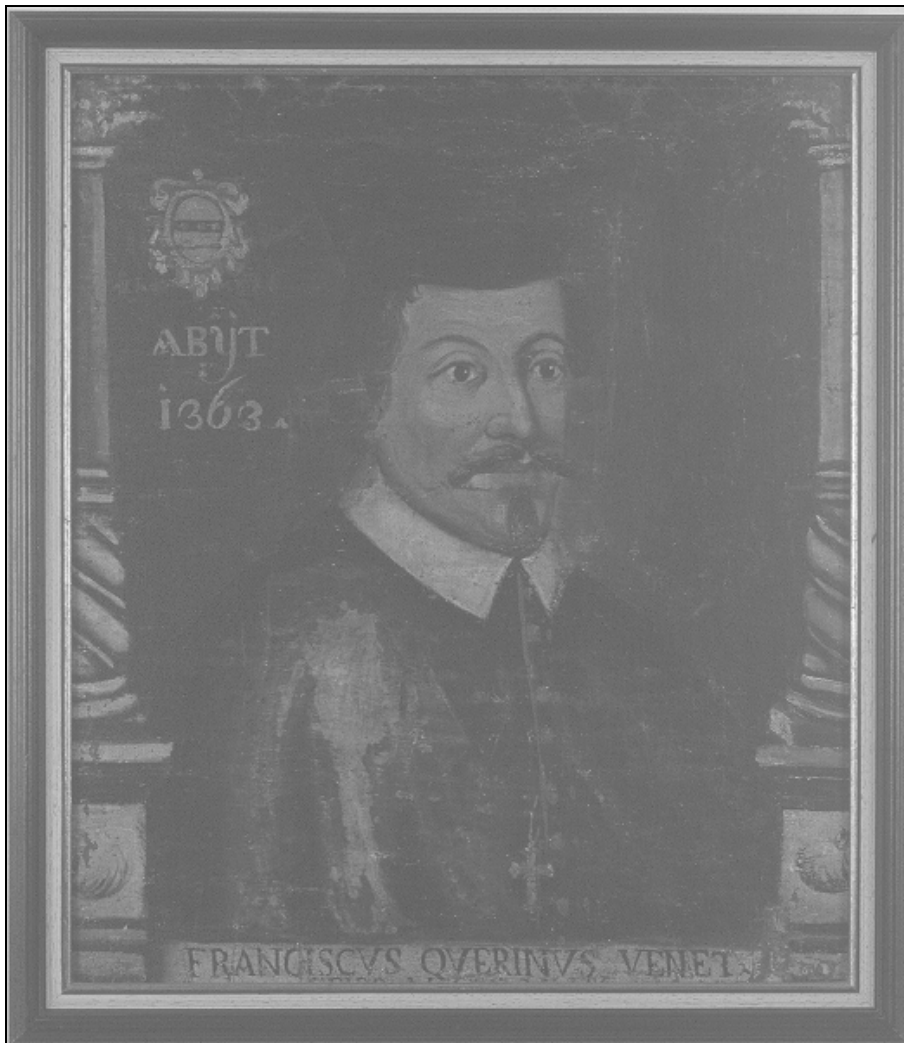
10 Še leta 1799, torej dve leti po propadu Beneške republike, so regalije Kapitanu Slovanov, ki je tudi še sodil po kratkem postopku v sporih podeželanov koprskega teritorija v višini do 25 lir, znašale letno od vasi 27 kokoši, 288 jajc, 8,5 sičev (1 sič = 10,74 l) vina, voz drv, tri mehke sire, v gotovini pa od vasi Dekani 6 lir in 4 solde za sejemsko dovoljenje. Vse obveznosti so tedaj znašale 144 lir in 10 soldov (Filipović, 1967, 265; prim. Vilfan, 1961, 216).

istrskega polotoka se je v teh krajih v dokumentih ohranil za vaškega župana naziv merige, ki sicer izvira iz predkomunske dobe in označuje poveljnika mestne četrti (Benussi, 1897, 89). Zato pa Merišči v Črnem Kalu in Bezovici potrjujeta uporabo tega naziva v severozahodni Istri tudi za oznako vaške skupnosti - županije (meriga - merišče).

Gastaldom oziroma županom, kot je bil tudi v ohranjenih dokumentih najpogostejši naziv za načelnike vaških skupnosti od 15. stoletja dalje, sta v sodnih zadevah pomagala običajno dva vaška sodnika, kot izhaja iz koprškega statuta. Ker so bili vaški komuni podrejeni občini ali zemljiškim gospodom, so bili za prvo določeni še posebni uradniki, prokuratorji za podeželje, kot se je imenoval tudi Kapitan Slovanov, ter biriči (*birro* - *barroerijs*) (STKP, 4, 41; 5, 201) za vasi fevdalcev; leta 1379 je bilo na ozemlju Kopra 17 biričev. Eden izmed njih je bil njihov poveljnik, plačeval pa jih je koprski komun (Benussi, 1887, 49). Nad vsemi je imel najvišjo sodno in vojaško oblast koprski podestat in kapetan, dohodke pa so prejeli od trgovine in prometa s soljo; ravno tako so bile vaške obveznosti pomemben vir dohodka.

Tako je županom, ki so sicer v svoji skupnosti imeli neomejeno moč odločanja in nadzorovanja, preostalo le t.i. nižje sodstvo v primeru manjših pretefov ali kraj, čeprav so praviloma tudi strožje prekrške prikrili in sami razreševali. Vendar sta v vasi v sodnih zadevah imela odločilni glas vaška sodnika, če ni bilo v navadi, da je o pravici odločalo še nedoletno dekle, ki naj bi s svojo preprostostjo in nedolžnostjo znalo pravično soditi (Kandler, 1851a, 26). Niso pa bili vsi enakega stanu v vaškem komunu, kjer so sprva verjetno imeli skupne njive, pašnike in gozdove, kar nakazuje prepoved skupne paše v koprskem agrarnem zakonu. Privilegirani so bili družinski poglavarji, ki so tudi sestavljali komun in edini imeli pravico voliti in biti izvoljeni za župana. Ko so volili župana, so med svojimi vrstami izbrali pet do deset zaupnih mož, ljudi, ki so imeli v vasi največji ugled. Iz za prst debele jesenove palice so izdelali "škontrine", 3 do 5 cm dolge, napol razklane paličice, na katerih so bile rimske številke. Izdelali so toliko škontrinov, kolikor je bilo zaupnih mož. Zmetali so jih v klobuk in se dogovorili, katero številko kdo ima. Tisti, ki je izvlekel svojo, je smel predlagati župana, drugi so ga potrdili. Župan praviloma ni imel mandata. Le vsako leto so ga potrdili na dan vaškega patrona. Funkcijo je izgubil le, če je huje kršil vaška pravila. V tem primeru je do naslednjih volitev prevzel funkcijo požup - podžupan (Ogrin, 1989, 97; Vilfan, 1972, 155 sq.).

Vasi so imele še vardjane, to je nekakšne stražarje - čuvaje. Delili so se na vaške in poljske vardjane, skrbeli pa so za varnost vasi, preprečevali kraje in nadzorovali poljska opravila. Posebno vlogo sta v vaškem komunu imela še mežnar in cerkveni starešina, ki sta bila odgovorna tako župniku kot županu.

Sl. 6: Škof Francesco Querini (1349-1363) iz ugledne beneške plemiške družine Querini je kot koprski škof poskrbel za kopijo listine o ustanovitvi škofije iz leta 1186. Po odhodu iz Kopra je bil imenovan za novigrajskega škofa, kmalu za tem pa je bil prestavljen na Kreto (Škofija Koper).

Fig. 6: Bishop Francesco Querini (1349-1363) from the respectable Querini family took care, as the Bishop of Koper, for the copy of the deed concerning the founding of the Diocese in 1186. After leaving Koper, he was appointed Bishop of Novigrad and eventually transferred to Crete (Koper Diocese).

V vaški samoupravi pa so pomembno vlogo v tedanjem času vsekakor opravljali tudi župniki in drugi duhovniki, saj je bilo npr. v začetku 18. stoletja v koprski škofiji kar okoli 200 duhovnikov; vsako malo večje naselje je imelo vsaj po eno cerkev, v mestih pa je bilo kar trinajst samostanov, enajst moških in dva ženska. Tedaj je bila škofija razdeljena na škofijsko mesto Koper ter še na štiri dekanije (ali vikariate, kot so jih imenovali v tistih časih), in sicer dve mestni (Piran in Izola) ter dve podeželski (Kubed in Krkavče). Razmere v njih podrobno in slikovito še najbolje opisuje tedanji koprski škof Pavel Naldini (Naldini, 2001).¹¹

Slovansko bogoslužje in glagoljaši

Obdobje po 15. stoletju je bilo v demografskem in etničnem pogledu v Istri še bolj pestro kot predhodna. Poleg omenjenih vojn so tudi različne bolezni, predvsem kuge in malarije, pa naravne nesreče od potresov do zmrzali in napadov kobilic ter drugega mrčesa tako desetkale prebivalstvo beneške Istre, da se je moralo popolnjevati s priseljenci iz drugih krajev Italije, predvsem z Balkana, od koder so ljudje bežali predvsem pred Turki. Tako že od 1376. leta naprej beležimo prizadevanja beneških oblasti za organizirano kolonizacijo depopulariziranih območij (prim. Benussi, 1887).

Priseljence so vabili iz Furlanije, Karnije, Dalmacije, Albanije in grških otokov. Očitno so se najbolje "obnesli" ravno prebivalci z Balkana, tako da so prav Dalmatinci, Morlaki, Albanci, Črnogorci in Grki v glavnem poselili območje osrednje in južne Istre od srede 15. stoletja pa do srede 17. stoletja, ko se ta razmeroma množična kolonizacija polagoma ustavi (Schiavuzzi, 1901; De Franceschi, 1879, 357 sq.; Bertoša, 1985; Erceg, 1980, 229 sq.; Darovec, 2000).

Že v začetku 16. stoletja pa preneha organizirana kolonizacija na območje prek reke Dragonje, kar daje slutiti, da se je tamkajšnje prebivalstvo v zadostni meri reproduciralo, če ni bilo novih dotokov s severa; to območje je tudi veljalo za bolj zdravo kot druga v Istri. Tako je še v drugi polovici 14. stoletja Petrarca vabil v Koper Boccaccia, češ da je tu odličen zrak in naj se že odpravi iz zadušljivega beneškega podnebja (Schiavuzzi, 1889, 405.).

Poleg stalnega, vendar ne pretiranega dotoka hrvaško-srbskega in drugega balkanskega življa, npr. 180 družin Morlakov na koprskem ozemlju (Bertoša, 1972, 43; prim. Kandler, 1851b, 125 sq.) ter neznatnega števila Čičev, se je na podeželju severozahodne Istre ob že prej naseljenem romanskem življu ohranil slovenski element; na skupno slovansko kulturo pa seveda opozarjajo še mnogi glagolski napisi na koprskem ozemlju ter samostan manjših bratov tretjerednikov - glagoljašev v Kopru, ustanovljen leta 1467, sprva s sedežem v sv. Ani v Bošedragi, nato pa na Belvederju,

¹¹ O cerkveno-upravni ureditvi obravnavanega obdobja prim. še: Marin, 1991; Darovec, 1993.

kjer so domovali od srede 16. stoletja do ukinitve leta 1806 (Štefanić, 1956). Žalostna je usoda tega samostana po 2. svetovni vojni, ko se je po letu 1958 moral kot edini spomenik slovanske kulture in dejavnosti v mestu umakniti danes kvarno vzpenja-jočima se stolpnicama v središču mesta.

Ob razpustu samostana sv. Gregorja leta 1806 po odredbi francoske vlade se je zgubila tudi večina glagolskega pisnega bogastva iz samostanske dediščine; le nekaj ga je prišlo v koprski in tržaški arhiv oziroma v frančiškanski samostan sv. Ksaverija v Zagrebu (Štefanić, 1956, 238-241 sq.). Po Štefaniću v Jugoslovanski akademiji v Zagrebu poleg brevirja iz leta 1688 hranijo tudi misal iz leta 1706 z rokopisno opombo z dne 26. maja 1734: "Ovo je misal Mostira S(veto)ga Grgura u Kopru." (Štefanić, 1956, 235, 367).

Manjši bratje tretjeredniki so bili že od nekdaj tesno povezani z glagolskim izročilom. Za benediktinci so se od 13. st. dalje iz Zadra širili po Dalmaciji, severnih jadranskih otokih in Istri ter kot uporabniki in zastopniki glagolske književnosti prispevali pomemben delež tudi k njeni ohranitvi in širitvi. Manjši bratje, pripadniki tretjega reda v samostanu sv. Gregorja v Kopru, ustanovljenem 1467 kot dar plemiča Franja de Spalatis patru Martinu Novaku iz Zadra, so "gojili ilirski jezik", kakor navaja koprski škof Peter Morari leta 1633 v svojem poročilu v Rim. Kot "ilirski jezik" - ta oznaka je bila od 15. st. dalje zelo v rabi posebno na področju pod beneško oblastjo - je bila poimenovana stara cerkvena slovanščina hrvaške redakcije. V tem smislu je treba razumeti tudi v latinskih in italijanskih virih večkrat omenjane "črke sv. Hieronima", kar je povezano z legendo, po kateri sv. Hieronim iz Stridona velja za očeta glagolice (Mader, 1994, 32).

O glagolici velja poudariti, da je to najstarejša slovanska pisava, ki jo je slovanskemu bogoslužju prilagodil njen sestavljalac Ciril. Po smrti svetih bratov se je glagolica (ki izvira iz glagola glagolati = govoriti) iz Moravskega prenesla v balkanske dežele, predvsem v Dalmacijo in na otok Krk. Konec 11. in v 12. stoletju jo že zasledimo v odročnih krajih Istre, v Humu in Roču. Po svoji renesansi v 14. stoletju pod vplivom čeških vladarjev pa se je ponovno s še večjim zagonom razširila po naših krajih v Dalmaciji in Istri; leta 1483 so tudi že natisnili prvo knjigo v glagolici, ki je nastala predvsem po zaslugi istrskih župnikov ali *popov*, *plovanov*, *žekanov*, kakor so se imenovali.

Benečani so spoštovali domači jezik Istranov in glagolice niso preganjali. Tako beneški dož Foscari 3. oktobra 1450 svojemu namestniku za Istro ukazuje, naj spoštuje običaje, navade in pravice slovanskih prebivalcev koprskega okraja, ki "so si izbrali svojim načelnikom in poglavarjem Luko Muzca iz Podpeči." (Rutar, 1897, 156). Luka je kakor njegov stanovski tovariš Kapitan Slovanov Paskvale Ingaldeo v hrastovski cerkvi leta 1518 omenjen v župni cerkvi na napisu v glagolici leta 1461, ki se glasi:

· Č · U · M · A ·

VA VRIME POČTOVANOGA OCA I G(OSPO)D(I)NA G(OSPO)D(I)NA
ANT(O)NA GOPA BISK(U)PA I KN(E)ZA TRŽ(A)ČKOGA I
G(OSPO)D(I)NA PRE MIH(E)LA PLOVANA TE CR(I)KVE I PRE PA
VLA NEGA VIKARINA I KONEŠTABLA L(U)KEŽA S POTPE
ČA I TONCA BRIDNA I PROČ(I)H DEŽELAN S TOI FARĚ MOIS'
TRI ÊKŠE I BENKO IS S(U)Č(E)RGE EZUS' VS(I)M P(O)MAGAI
AIMI'
ŠTĚF(A)N¹²

Nekateri višji dušni pastirji pa so bolj nezaupljivo gledali na glagolico in jo večkrat poskušali utesniti. Tako je koprski škof Tomaž Stella leta 1565 ostro prepovedal krkvavškemu župniku Pre Mihaelu brati sv. mašo v slovanskem jeziku. Toda temu še zdaleč niso bili nenaklonjeni vsi koprski škofi, in oglejski cerkveni zbor je še leta 1596 dovolil, da smejo po Istri poleg latinskega uporabljati tudi slovanski ritual (prim. Trebbi, 1999). Leta 1623 pa koprski škof Hieronim Rusca poroča papeževemu nunciju v Benetkah, "da na deželi zunaj mesta biva slovanski narod s slovanskimi duhovniki, ki v domačem jeziku sv. mašo bero, kar se trpi, da se ustreže 'divjaštvu' takih ljudi, ki bi drugače ne vzdrževali duhovnikov, a so vendar dobri in pošteni krščani" (Rutar, 1897, 161).

Manjši bratje tretjeredniki iz gregoritskega samostana v Kopru so bili namreč še najbolj primerni za prevzem dušnopastirskih dolžnosti v slovanskih farah, kajti slovanskih duhovnikov je primanjkovalo. Tako koprski škof Frančišek Zeno leta 1661 z bolečino opozarja na pomanjkanje duhovnikov, ki bi obvladali ilirski jezik (Lampe 1905, 486). Pomanjkanje slovanskih duhovnikov se kaže tudi v prošnji, poslani škofu dne 14. maja 1653, za dispenzo zaradi predčasne posvetitve v duhovniški stan. Bernardo Mihić, gvardijan in provincial gregoritskega samostana v njej izrecno poudarja "veliko pomanjkanje duhovnikov v naši cerkveni provinci" (Štefanić 1956, 229). Ta prošnja, napisana v kurzivni glagolici, je obenem tudi živ dokaz, da je bila glagolska književnost v rabi ne samo v liturgiji, marveč tudi v vsakdanjem življenju. Gledano z lingvističnega vidika gre v takih dokumentih, kakor tudi splošno pri glagolskih napisih, za tedaj v Dalmaciji govorjeno hrvaščino čakavskega, pretežno ikavskega narečja, ki v leksiki kaže več romanskih potez, v katero pa se je na slovanskih tleh vrinilo le nekaj redkih slovenizmov (Zor, 1985, 185 sq.).

12 1461. Va vrime počtovanoga oca i gospodina, gospodina Antona Gopa, biskupa i kneza tržačkoga i gospodina pre Mihela, plovana te crikve i pre Pavla njega vikarina i koneštabela Lukeža s Potpeča i Tonca Bridna i pročih deželan s toj fare. Mojstri Jakše i Benko is Sučerge. Jezus vsim pomagaj, [amen]. Štefan. (Fučić, 1982, 289).

Sl. 7: Škof Lodovico Morosini (1364-1390) je poskrbel za prenovu koprške stolnice; po požigu stolničnega atrija v vojni med Genovo in Benetkami (1380/81) je dosegel, da so škofiji vrnili zemljišče med stolnico in mestnim stolpom (Škofija Koper).

Fig. 7: Bishop Lodovico Morosini (1364-1390) provided for the reconstruction of Koper Cathedral; after the cathedral atrium was burnt in the war between Genoa and Venice (Koper Diocese).

Da glagolsko pismenstvo zunaj samostana sv. Gregorja ni bilo v rabi samo za liturgične namene, marveč tudi v javnem življenju, se jasno kaže na primeru iz Krkavč. Tu je škof Zeno maja 1661 ob veliki vizitaciji v koprski škofiji našel tri "slovanske" mašne knjige in le eno latinsko - še en slovanski misal so našli v Kortah nad Izolo - in 30 let kasneje je škof Naldini župniku ukazal, naj cerkvene matične knjige, ki jih je dotlej dosledno pisal v slovanščini, dalje piše v italijanščini. Kakor se je izkazalo, brez uspeha, kajti matične knjige so do leta 1706 pisali v glagolici; zvezke iz let 1675-1688, ki sta jih pisala Mikula Smilović in Matija Svesić, zelo verjetno prav tako manjša brata tretjerednika, še danes hranijo v župnijskem arhivu v Krkavčah. V Marezigah je v krstni knjigi glagolski zapis v Kaštelirju rojenega Marka Ružića, ki ga je, kakor navaja sam, leta 1774 škof Camuzio poslal v to faro iz samostana sv. Gregorja v Kopru (Mader, 1994, 33).

Precej natančne podatke o razširjenosti glagolice v koprski škofiji najdemo tudi v poročilih koprskih škofov. Tako škof Hieronim Rusca 20. februarja 1623 piše nunciju na Dunaju: "V vaseh, kjer prebivajo Slovani, je nekaj duhovnikov tega naroda in tega jezika, ki sveto mašo in obredne molitve berejo v tem jeziku in v pisavi sv. Hieronima... duhovniki pridigajo krščansko vero in živijo po katoliških načelih, in vidi se, da imajo pri tem velike uspehe." In leta 1633 škof Morari sporoča v Rim: "15 far ima dušne pastirje, ki so vsi pobožni. Povečini govorijo ilirski jezik in tudi mašo berejo v tem jeziku" (Lampe, 1905, 486). Po nekem vatikanskem viru iz leta 1626 je v seznamu cerkva, kjer opravljajo službo božjo v ilirskem jeziku in uporabljajo črkopis sv. Hieronima, prav tako naveden velik del obeh istrskih škofij, to je koprške in tržaške (Premru, 1923, 21 sq.). In res tudi v tržaški škofiji rokopisi iz dolinske fare kakor tudi napisi v Miljah, Kontovelu in v cerkvi sv. Ivana v Devinu pričajo o tamkajšnji razširjenosti glagolske pisave (Mader, 1994, 33).

Povsem skladna z zgodovinskimi viri je tudi razširjenost glagolskega pismenstva v krajih Slovenske Istre. Napisi na kamnih po cerkvah in tudi stanovanjskih hišah iz 15. in 16. st. so še: v Predloki iz let 1461 in 1466, Kortah nad Izolo iz leta 1468, Gažonu iz leta 1470, Koštaboni iz 15.-16. st., Črnem Kalu iz 15. st. in iz leta 1548, Sv. Antonu iz leta 1567 in v Pučah iz leta 1571. Prav tako so znani vpraskani napisi iz 15. in 16. st. v cerkvah: v Zanigradu od leta 1450 do leta 1564, Hrastovljah od leta 1499 do leta 1570 in Pomjanu iz leta 1533. Najmlajši primer takega napisa v Slovenski Istri in obenem edini napis iz 18. st. v Istri pa je za zdaj glagolski grafit iz leta 1766 v Borštu (Mader, 1994, 29-34).

Vendar je glagolskih napisov, potem ko so v svoji pogostnosti v 16. st. dosegli nekak vrh, na splošno v 17. st. občutno manj (Fučić, 1982, 3). Da pa to ni pomenilo konca glagolskega izročila v koprski škofiji, med drugim potrjujejo "slovanske" mašne knjige in obredniki, ki jih je škof Porutti med vizitacijo leta 1760 posamezno našel v Gažonu, Šmarjah, Kortah, Kaštelu, Koštaboni in Pomjanu (Mader, 1994, 33).

Glagolski napisi se torej časovno in jezikovno vključujejo v okvir glagolske

Sl. 8: Škof Giovanni Loredan (1390-1411) je bil zelo zaslužen za obnovo številnih cerkva, leta 1401 pa je ponovno posvetil samostansko cerkev sv. Dominika (Škofija Koper).

Fig. 8: Bishop Giovanni Loredan (1390-1411) was meritorious for the reconstruction of numerous churches. In 1401 he reconsecrated the monastery church of St. Dominic (Koper Diocese).

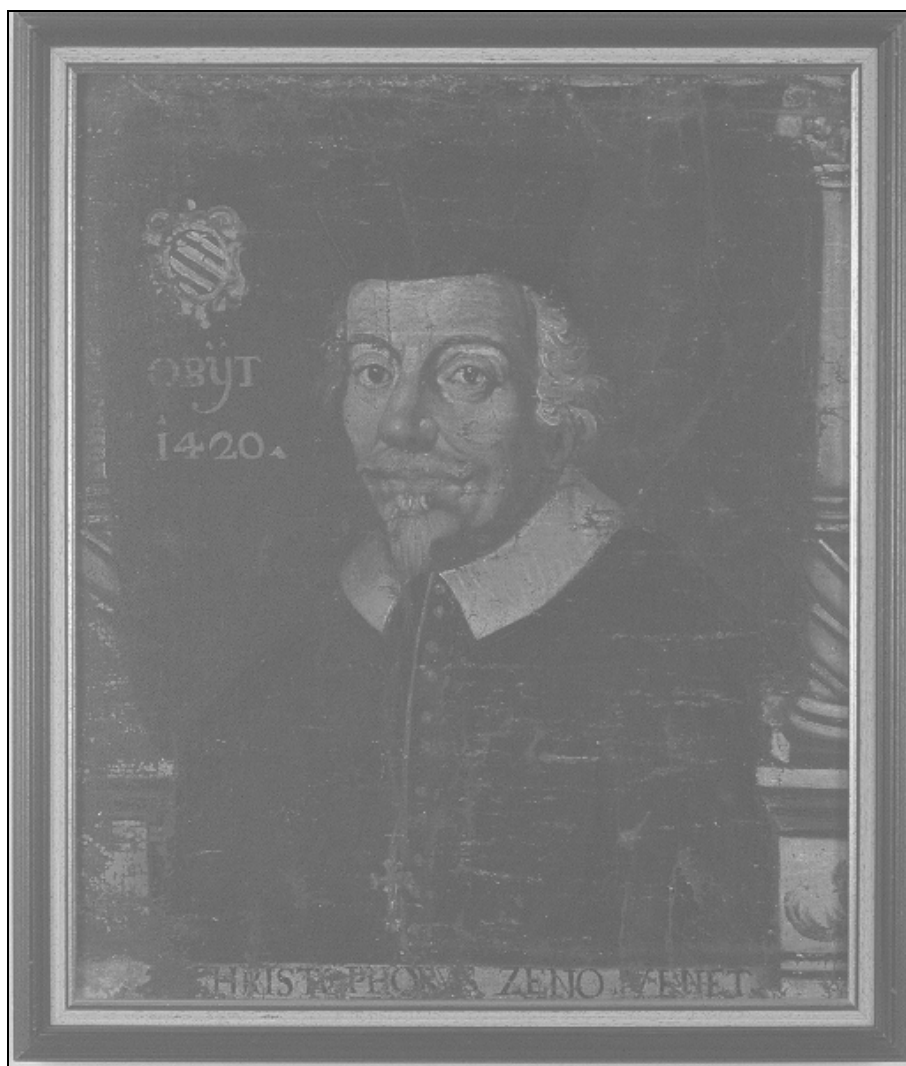
književnosti v Slovenski Istri, kakor je načrtan na osnovi zgodovinskih virov in napisnih ter rokopisnih spomenikov, in s svojo povezanostjo s krajem nastanka avtentično pričajo o razširjenosti vsakdanje rabe glagolskega pismenstva v 16., 17. in 18. stoletju. Zato je Vjekoslav Spinčić v svoji razpravi o hrvaški književnosti v Istri koprsko škofijo s tremi italijanskimi in 13 "ilirskimi" farami upravičeno označil kot eno najbolj slovanskih v Istri (Spinčić, 1926, 43).

Seveda je bilo to povezano tudi z razširjenostjo slovanskega prebivalstva v koprski škofiji. Medtem ko je prebivalstvo koprške škofije sredi 16. stoletja štelo okoli 15.000 prebivalcev, jih je konec 18. stoletja štelo že okoli 25.000. Toda prebivalstvo v vseh treh obalnih slovenskih istrskih mestih se v tem obdobju ni bistveno večalo, zato pa je naraščalo prebivalstvo na (pretežno seveda koprskem) podeželnju, ki je bilo v veliki meri slovansko. Mesto Koper je v tem obdobju skoraj konstantno štelo okoli 5.000 prebivalcev, Izola od 1.600 do največ 2.400, Piran od 3.100 do 4.100, podeželsko prebivalstvo pa je od okoli 6.000 naraslo na dobrih 13.000 (prim. Erceg, 1980), tako da lahko utemeljeno ugotovimo, da je v 18. stoletju slovansko prebivalstvo na podeželnju krepko presegalo romansko v mestih. Če ob tem upoštevamo še številno slovansko prebivalstvo, ki se je kontinuirano naseljevalo iz podeželja v mesta,¹³ kjer se je sicer praviloma integriralo in asimiliralo s prevladujočo romansko kulturo, lahko štejemo, da je bilo v koprski škofiji še več vsaj izvirno slovanskega prebivalstva.

Zato ni čudno, da se prav koprski škof Pavel Naldini že nekaj let po nastopu svoje službe zave pravega pomena bogoslužja v slovanskem jeziku v koprski škofiji. Na več mestih svojega Cerkvenega krajeписа (1700) se navdušuje nad vizijo italijansko-slovanskega bratstva v koprski cerkvi: "Zmagoviti Bog lepo dokazuje, da mu je draga naklonjenost obeh narodov: Italijane oskrbuje s častitljivimi duhovniki, da jim ponujajo pobožne molitve, zveličavne zakramente in sveto mašo v latinščini ter vernike v moralnih pridigah poučujejo v italijanščini, Slovanom pa dopušča (morda celo z večjimi privilegiji) svete duhovnike, ki v njihovem rodnem slovanskem jeziku ne skrbijo le za pridige, temveč tudi za molitve, maše, zakramente in vse, kar si lahko kot dobri verniki zaželi. O, kako močna je vez človeka z maternim jezikom in kako močno vpliva na srce beseda, izrečena v njem! Srečna koprška Cerkev, ki v češčenju Boga združuje pobožne vernike tako različnih narodov" (Naldini, 2001, 328).

Koprskemu škofu Pavlu Naldiniju pa gre pripisati še eno veliko zaslug za razvoj slovanskega bogoslužja v Istri. Že v letih od 1691 do 1705 je večkrat omenjal, da je nujno potrebno semenišče za študij bogoslovcev, ki bi obvladali slovanski jezik, in da je že večkrat manjše brate tretjerednike zadolžil za poučevanje ljudstva v verskih naukih (Lampe, 1905, 621). Za časa njegovega škofovanja so tako leta 1710 v Kopru ustanovili "Ilirsko semenišče", ki je nepretrgoma delovalo celih 108 let.

¹³ O tem priča analiza matičnih knjig koprške župnije, ki se v okviru raziskovalnega projekta opravlja na ZRS Koper. Rezultati analiz bodo v kratkem tudi sintetično objavljeni, pri tem pa gre zahvala koprski škofiji za tvorno sodelovanje pri omogočanju te raziskave.

Sl. 9: Škof Cristoforo Zeno (1411-1420) iz Chioggie. Ob izteku njegovega življenja so Benetke osvojile še zadnje posesti oglejskih patriarhov v Istri (Škofija Koper).
Fig. 9: Bishop Cristoforo Zeno (1411-1420) from Chioggia. Just before his death, Venice conquered the last remaining possessions of the Aquileia patriarchs in Istria (Koper Diocese).

Odzivi na to dejanje so bili nedvomno mnogovrstni, toda večinoma pozitivni. Tako koprška sodna odposlanca Jakob Manzini in Inocent Gavardo leta 1788 izjavljata: "... da spoštovani manjši bratje tretjeredniki, imenovani glagoljaši, zelo hvalno in predano skrbijo za dušno službo tako teh koprskih Slovanov kakor onih narodne vojske ... in za bolne v državnih temnicah; vse preveč so potrebni in koristni kot dušni pastirji zaradi staroslovanščine" (Ivančič, 1910, 148). In še leta 1785 je dal koprski škof Avgustin Brutti tatisniti slovenski katekizem "Dottrina Cristiana".

Navedeno pa nedvomno ni bilo neznano niti predhodnim generacijam, saj lahko prav delovanje vélikega reformatorja, Koprčana Petra Pavla Vergerija mlajšega (1498-1565), pripišemo tudi dejstvu, da je poznal večetnično strukturo Istre in se zato zavedal, kako pomembno je bogoslužje v maternem jeziku. Njegov vpliv na Primoža Trubarja in zato na pomen za razvoj slovenskega knjižnega jezika je bil morda še najbolje izražen na nedavnem njemu posvečenem znanstvenem sestanku (prim. Acta Histriae VIII.). Večetničnost istrskega prostora je bila verjetno ena bistvenih dejavnikov, da je imelo reformacijsko gibanje na istrskem polotoku tolikšno vlogo ter je z najvidnejšimi posamezniki (Štefan Konzul, Matija Vlačić, Anton Dalmatin; prim. Jembrih, 1994; 1999) bistveno vplivalo na razvoj tega gibanja v širšem, zlasti južnoslovanskem svetu.

Zaključek

Medtem ko so bili Slovani v Istri še v začetku 9. stoletja pogani, lahko ugotovimo, da so prav s prevzemom krščanstva dajali ton razvoju slovanskega bogoslužja ter s tem uveljavitvi slovanskega pismenstva in kulture tako na istrskem podeželju kot v mestih. Čeprav so bili nosilci krščanstva romanski prebivalci, se je s stalnim in kontinuiranim dotokom slovanskega prebivalstva v Istro, ki so ga narekovali prevsem gospodarski pa tudi politični, upravni in demografski dejavniki v ožjem in širšem območju zgornjejadranskega prostora, ob koncu obravnavanega obdobja ravnovesje med številom romanskega in slovanskega prebivalstva krepko nagnilo v korist slednjega, temu posledično pa je sledil tudi razvoj slovanskega bogoslužja, kar je bilo še zlasti značilno prav za območje koprške škofije, kjer so nenazadnje glagoljaši imeli tudi svoj provincialni sedež. Bistven pečat simbiozi koprške cerkve in slovenstva pa je nedvomno dala ustanovitev semenišča za slovansko bogoslužje v Kopru leta 1710, ki pomeni tudi eno prvih tovrstnih ustanov na slovenskem etničnem ozemlju, kar je še posebnega pomena zlasti z vidika, da je nastala na njegovem obrobju.

V kontekstu slovanske prisotnosti in dejavnosti v koprski škofiji ni nezamisljiva posvetna upravna ureditev, ki ji je nedvomno dajala ton prav funkcija t. i. Kapitana Slovanov na koprskem ozemlju in je vsaj s takim poimenovanjem vsekakor edinstvena v ožjem in širšem prostoru ter izpričuje precej strnjeno in zgodnjo slovansko poselitev v neposredno zaledje romanskih istrskih mest.

Nenazadnje pa se tudi Vergerij in drugi istrski reformatorji, ki so vsekakor imeli velik pomen za nadaljnji razvoj slovenskega knjižnega jezika in obče slovenstva, verjetno ne bi v tolikšni meri zavedali pomena reformacije, če ne bi živeli v neposredni bližini z istrskimi Slovani.

THE KOPER DIOCESE AND THE SLAVS FROM THE MIDDLE AGES TO MODERN TIMES

Darko DAROVEC

Science and Research Centre of the Republic of Slovenia Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijeva 18

Faculty of Humanities Koper, SI-6000 Koper, Glagoljaška 8

e-mail: darovec@zrs-kp.si

SUMMARY

While in the 9th - 12th century period the Slovene ethnic boundary gradually shrank towards the Germans in the north and towards the Hungarians in the east, it is characteristic that during the same period it grew in some greater or lesser thrusts towards Friuli and Istria in the west. On the basis of various archaeological finds from the 9th and 10th centuries, which for example testify that the surroundings of Predloka was at that time settled by the Slavs, we can thus directly and indirectly assent to the development of the Slav colonisation of Istria, as already indicated by the Charter of the Rižana Placitum.

During the Slav colonisation of Istria and Friuli, where the Aquileia Patriarch and some German feudal lords exploited the population growth from dense Slovene territory for colonisation labour on their estates, we can draw a number of parallels. A more extensive colonisation could thus be also expected after 1062 and 1067, when King Henry IV first of all bestowed, to the Freising Church, some of his estates in Piran and Novigrad and then the fairly densely packed territory of the villages of Osp, Rožar, Loka, Kubed, Truške, Šterna and St. Peter, which in fact rounded off and constituted the border of the Koper Diocese with the Diocese of Trieste in the north and northwest and the Diocese of Novigrad in the south.

The gradual approach of the Slovene ethnic boundary towards the northern Istrian towns, however, was not related only to the feudal type of colonisation but also to the factor of attraction of the rising economic activities in these particular towns; in the deed of loyalty of Trieste to Venice from 1202, for example, we can thus

find numerous Slav names amongst the inhabitants of Trieste, and some of them eventually became even members of the City Council. In 1182 Koper gained, with its loyalty to Venice, the exclusive right to export salt produced between Grado and Premantura to the continent, which was no doubt one of the major factors which in 1186 enabled the Koper commune to bestow a number of estates (at Lopar, Padna, Brič and Sermin), some vineyards and olive oil tithe to the Diocese of Koper, by which the latter was given a chance to implement the resolution from 1177 between Pope Alexander III and Frederick I Barbarossa on a renewed establishment of the Koper Diocese, for since its founding in the 6th century the latter was never intended to be abolished, except that it supposedly had no means for the maintenance of its bishop, as until then the Diocese had been managed by two episcopal canons.

The independent administrative secular and ecclesiastical development further hastened the economic rise and the factor of attraction connected with it, particularly in Koper and Piran, i.e. in the territory of the Koper Diocese, which is evidently testified by the so-called Koper agrarian law from around 1300, in which farmers are not only equated with the Slavs, which indicates that the Koper province was at that time utterly Slavinised, but also stems from it that the Slavs were in fact owners of these properties as well. This development is after all made plausible by the unique function (at least as far as its name is concerned) of the Koper Captain of the Slavs (Capitaneus Sclavorum), which can be for the first time detected after the Koper rising against Venice in 1348 as administrative, military and legal care service for the inhabitants of the Koper province. The present contribution is therefore followed by provisions adopted in connection with this function by the Koper Municipal Council in 1670.

The regular inflow of Slavic population to the Istrian coastal towns, particularly Koper, is also testified by the Glagolitic monastery founded in 1467 in Koper, initially with its seat in the Church of St. Anna at Bošedraga, which became a central seat of the Istrian Glagolitic priests and a major bearer of the Slav religious and cultural creativeness in Istria, especially after 1710, when a theological seminary for Slavic worshipping of God was established in Koper, one of the first in Slovene ethnic territory. After World War II, the political authorities were unfortunately unaware of this fact, for they ordered to pull down the Glagolitic monastery at Belveder, inhabited by the priests from the mid-16th century to its abolition in 1806.

Key words: Istria, Koper, Diocese, Slavs, Rižana Placitum, Captain of the Slavs, Glagolitic priests, 7th to 17th centuries

VIRI IN LITERATURA

AMSI = Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria. Poreč 1884 -.

AAMC = Antico archivio municipale di Capodistria (Stari koprski občinski arhiv). V: Archivio di Stato di Trieste (Državni arhiv v Trstu).

CDI = P. Kandler: Codice Diplomatico Istriano, I.-V. Trst, 1986.

Documenta (1892) - Documenta ad Forumjulii, Istriam, Goritia, Tergestum spectantia. AMSI 8, 3-47.

GZS (1906, 1911) - F. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, knjiga II. in III. Ljubljana.

Lettere - Regesti di documenti dell'Archivio di Stato in Venezia riguardanti l'Istria. Lettere segrete di Collegio (1308-1627). V: AMSI 45 (1933).

Relazioni = Relazioni dei Podestà e Capitani di Capodistria. V: AMSI, 6-8/1890-92, 10/1894, 13/1897.

SM = Senato Mare (1440-1797). V: AMSI, 7/1891, 9/1893, 11-17/1895-1901.

SMi = Senato Misti (1332-1440). V: AMSI, 3-5/1887-1889.

SR = Senato Rettori (1630-1797). V: AMSI, 18-20/1902-1904, 22-23/1906-1907.

STKP = Statut Kopra; objava: Statut Koprskega komuna iz leta 1423 z dodatki do leta 1668 (Lo statuto del comune di Capodistria del 1423 con le aggiunte fino al 1668). Za objavo priredil L. Margetić, Pokrajinski arhiv Koper - Center za zgodovinske raziskave Rovinj, Koper-Rovinj, 1993.

Acta Histriae II. (1994): Prispevki o Rižanskem placitu, Istri in Furlaniji. Mednarodno srečanje zgodovinarjev, arheologov in lingvistov 28.-29. 5. 1993 na Kortini pri Sv. Antonu. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.

Acta Histriae VIII. (1999): Prispevki z mednarodne konference Peter Pavel Vergerij mlajši. Polemični mislec v Evropi 16. stoletja. Ob 500-letnici rojstva. Acta Histriae VIII., 7, 1999, 2. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - ZRS Koper.

Benussi, B. (1887): Commissioni dei dogi ai podestà veneti nell'Istria. AMSI 3, 3-109.

Benussi, B. (1893, 1897): Nel Medio Evo. AMSI 9 (1893), AMSI 13 (1897).

Bertoša, M. (1972): Istarski fragment itinerara mletačkih sindika iz 1554 godine. Vjesnik historijskog arhiva u Rijeci i Pazinu, 17. Reka-Pazin, 37-44.

Bertoša, M. (1985): Između gospodarske kategorije i socialne napetosti (sukobi na mletačko-austrijskoj granici u Istri od 16. do 18. stoljeća). Problemi sjevernog Jadrana, 5. Reka, 89-145.

Boltin-Tome, E. (1990): Staroslovansko grobišče v Predloki. V: Kraški rob in Bržanija. Koper, Pokrajinski muzej Koper, 27-30.

Bratož, R. (1989): Rižanski zbor. V: Koper med Rimom in Benetkami. Prispevki k zgodovini Kopra. Ljubljana, Pokrajinski muzej Koper, 86-88.

- Darovec, D. (1990):** Od prihoda Slovanov do propada Beneške republike 1797. V: Kraški rob in Bržanija. Koper, Pokrajinski muzej Koper, 31-62.
- Darovec, D. (1993):** Prispevki k zgodovini upravne in obrambne organizacije koprskega podeželja v srednjem veku. V: Kultura narodnostno mešanega ozemlja slovenske Istre. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 85-104.
- Darovec, D. (1994):** Statut koprskega komuna iz leta 1423 z dodatki do leta 1668. Zgodovinski časopis, 48. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 128-130.
- Darovec, D. (1999):** Vpliv množičnih smrti na gospodarsko in socialno podobo Istre skozi stoletja. V: Množične smrti na Slovenskem (Zbornik referatov). Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 11-44.
- De Franceschi, C. (1879):** L'Istria. Note storiche. Poreč.
- De Franceschi, Cr. (1968):** Saggi e considerazioni sull'Istria nell'Alto Medioevo. AMSI 68. Benetke, 17-37.
- De Vergottini, G. (1934):** Il locoposito nei documenti Istriani dei secoli 11-13. AMSI 46, 193-209.
- De Vergottini, G. (1924):** Lineamenti storici della costituzione politica dell'Istria durante il medio evo. Rim.
- Erceg, I. (1980):** Dva i pol stoljeća kretanja stanovništva Istre (1554-1807). V: Gunjačin zbornik. Zagreb, 229-250.
- Filipović, I. (1967):** Pritužba seljaka iz koparske okolice protiv prevelikih daća godine 1799. Istarski mozaik 4. Pula, 263-267.
- Fučić, B. (1982):** Glagoljski natpisi. Zagreb, JAZU.
- GDZS (1980) -** Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog 2. Ljubljana, SAZU.
- Grafenauer, B. (1965):** Zgodovina slovenskega naroda II. Ljubljana, DZS.
- Grafenauer, B. (1988):** O Pavlu Diakonu in začetkih zgodovine Slovencev v novi domovini. V: Pavel Diakon: Zgodovina Langobardov. Maribor, Obzorja, 295-422.
- Ivančić, S. (1910):** Povjestne crte o samostanskom III. redu sv. O. Franje po Dalmaciji, Kvarneru i Istri i Poraba glagolice u istoj redodržavi sa priložima. Zadar.
- Jembrih, A. (1994):** Pronađen konzulov probni mali glagoljski katekizem iz 1561. godine. Annales 5/94. Koper, 35-36.
- Jembrih, A. (1994):** Vergerijeva zauzetost oko slovenskoga i hrvatskoga prijevoda Biblije. Acta Histriae VIII. Koper, 103-141.
- Kandler, P. (1846):** Distretto di Capodistria. L'Istria, 1. Trst, 190-191.
- Kandler, P. (1847):** Stato della città di Capodistria sotto gl'Ipati, Tribuni, Conservatori e Marchesi dell'Istria. L'Istria, 2. Trst, 175-176.
- Kandler, P. (1849):** Delle decime. L'Istria, 4. Trst, 96-97.

- Kandler, P. (1851):** Patti fra marchese d'Istria, conte, vescovi, magnati e paesani nel principio del secolo XII. L'Istria, 6. Trst, 105-108.
- Kandler, P. (1851a):** Il comune Slavo nell'Istria superiore. L'Istria, 6. Trst, 25-28.
- Kandler, P. (1851b):** Dei Morlacchi che abitano la parte montana della Vena fra il Risano e Pinguente. L'Istria, 6. Trst, 125.
- Kandler, P. (1863):** Restituzione dell'episcopato di Capodistria. V: Scussa, V.: Storia cronografica di Trieste. Trst, 212-224.
- Kandler, P. (1866):** Sulli nomi dati alla città di Capodistria. Trst.
- Klen, D. (1961):** Valput u Istri. Zbornik Historijskog instituta JAZU, vol. 3. JAZU. Zagreb, 297-328.
- Kos, M. (1950):** O starejši slovanski kolonizaciji v Istri. Razprave SAZU. Razred za zgodovino in družbene vede. SAZU. Ljubljana, 55-82.
- Lampe, E. (1905):** Glagolica na Slovenskem. Dom in svet XVIII. Ljubljana, Katoliško tiskovno društvo, 481-486, 621-623.
- Luglio, V. (2000):** L'antico Vescovado Giustinopolitano. Tredici secoli di storia attraverso i vescovi e le chiese dell'antica diocesi di Capodistria. Trst, Edizioni Luglio.
- Mader, B. (1994):** Glagolski napisi v p. c. sv. Roka v Borštu (občina Koper, Slovenija): nove priče glagolskega pismenstva v Istri. Annales 5/94. Koper, 29-34.
- Majer, F. (1904):** Inventario dell'Archivio antico municipale di Capodistria. Koper.
- Marin, L. (1991):** Upravna in teritorialna razdelitev Slovenske Istre v zadnjih treh stoletjih. Annales 1/91. Koper, 135-148.
- Marsich, A. (1877):** Nuova serie di effemeridi Giustinopolitane. La Provincia dell'Istria. Koper.
- Marušič, B. (1987):** Materialna kultura Istre od 5. do 9. stoletja. Arheološka istraživanja u Istri i Hrvatskom Primorju. Pula.
- Naldini, P. (2001):** Cerkeni krajepis ali opis mesta in škofije Justinopolis, ljudsko Koper. Prevod dela: Corografia Ecclesiastica o' sia *Descrittione* della Città, e della Diocesi di Giustinopoli detto volgarmente Capo d'Istria. Benetke 1700 (red. D. Darovec). Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije Koper, Škofija Koper.
- Pahor, M. (1953):** Koprski upor leta 1348. Istrski zgodovinski zbornik. Zgodovinsko društvo Jugoslovanske cone STO. Koper, 31-50.
- Petranović, A., Margetić, A. (1983-84):** Il Placito del Risano. Atti del Centro di Ricerche Storiche - Rovigno, 14. Trst - Rovinj, 55-76.
- Premru, M. (1923):** Nekaj dokumentov o glagolici na Slovenskem. Časopis za zgodovino in narodopisje XVIII. Maribor, 16-29.
- Rutar, S. (1897):** Samosvoje mesto Trst in mejna grofija Istra. Ljubljana.
- Schiavuzzi, B. (1889):** La malaria in Istria. Ricerche sulle cause che l'hanno prodotta e che la mantengono. AMSI, 5, 319-472.

- Schiavuzzi, B. (1901-1904):** Cenni storici sull'etnografia dell'Istria. AMSI, 17-20.
- Scussa, V. (1863):** Storia cronografica di Trieste. Trst.
- Spinčić, V. (1926):** Crnice iz hrvatske književne kulture Istre. Zagreb.
- Šašel, J. (1975):** Koper. Arheološka najdišča Slovenije. SAZU, Ljubljana, 145.
- Štefanić, V. (1956):** Glagoljaši u Kopru g. 1467-1806. Starine JAZU. Zagreb, 46.
- Trebbi, G. (1999):** Il concillio provinciale Aquileiese del 1596 e la liturgia slava nell'Istria. Acta Histriae VIII. Koper, 191-200.
- Udina, R. (1932):** Il Placito di Risano. Archeografo Triestino, vol. 17. Trst.
- Vilfan, S. (1954):** Koprski glavari Slovanov v avstrijsko-beneški vojni. Kronika, 2. Ljubljana, 24-29.
- Vilfan, S. (1961):** Pravna zgodovina Slovencev. Ljubljana, 216.
- Zor, J. (1985):** Glagolska pričevanja na Slovenskem. Bogoslovni vestnik 45/2. Ljubljana, Družina, 183-191.
- Žitko, S. (1991, 1992):** Listina Rižanskega placita - dileme in nasprotja domačega in tujega zgodovinopisja. Annales 1/91 in 2/92. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 59-68 in 87-102.

PRILOGA

ODLOK O VSAKOLETNI IZVOLITVI
KOPRSKEGA KAPITANA SLOVANOV*

* Prim. opombo 9 in pripadajoči tekst v tem članku.

Sl. 10: Napis o vsakoletni izvolitvi koprskega Kapitana Slovanov na Pretorski palači v Kopru (foto: D. Darovec, 2001).

Fig. 10: The inscription on the Praetorian Palace in Koper referring to the annual election of the Captain of the Slavs (photo: D. Darovec, 2001).

All'Illust.^{mo}, & Eccell.^{mo} Signor

PIETRO LOREDANO

Podestà, e Capitano di Capod'Istria.

Raimondo Fino D. & Carlo Vergerio Sindici.

Il Priuilegio del Capitaniato de Schiaui, che da V. E. al nostro Consiglio è prouenuto, à V. E. con diuoto reflusso in questa dedicatione ritorna; La gratitudine, e la religione c'insegnano à venerarla con le stesse sue gratie, e à fargli de suoi medesimi doni ossequioso tributo. Beneficio tanto sublime, stabilito ne marmi, e nelle stampe, inuiscerato ne'cuori, e nell' anime viuerà coi Cittadini viuenti, si propagherà col nascer dei figli, e dei nipoti; onde tutta la Posterità obligata habbia come originale l'ossequio verso l'immortal nome di V. E. e dell'Eccell: Casa, e l'altra sua Protezione sia vn Ascendente perpetuo, & vn pretioso Retaggio di questa Patria.

P E-

P E T R V S L A V R E T A N V S P . & P .

Pauli Senatoris Amplissimi

Haud impar Filius.

Sereniss. Abau Nomen, & mores nactus

Dignam Principe Munificentiam præferens;

Consilium: Iustinop.

Ex Ven Exc. Senatus decreto

Annua Capitanei Sclauorum electione

Decorauit.

Hocveluti Epiphonemate

Beneficiorum Seriem

Magnificè claudens.

Raymundo Fino I.V.D.&Carolo Vergerio Duumuiris

M. DC. LXX.

a 2 Adi

Adì Domenica 30. Decembre 1669.

Congregato il Spettabile maggior Consiglio nella Sala ordinaria del Palazzo Pretorio à suon di Campana, & voce Preconea, nel quale compresa la persona dell' Illustrissimo, & Eccellentissimo Sig. Podestà, e Capitano, interuennero Consiglieri num. cento, e sedeci & fù preso come segue

L' Ufficio di Capitano de Schiaui, cioè Procurator della Contadinanza di questo Territorio è stato sempre (mercè alla publica Munificenza del Sereniss. Prencipe) posseduto, & essercitato da vno de Cittadini di questo Consiglio, à tal carica eletto dal Rettore, che al Reggimento resiede in tempo della vacanza, & poi dall' Eccell. Senato confermato. Insegna la sperienza, & la ragione persuade, che riuscirebbe di maggior profitto, e decoro, se tal elettione venisse d'anno in anno fatta nel Consiglio medesimo, come si fa della Podestaria di Due Castelli; Per tanto

Andarà parte posta dalli Signori Raimondo Fin Dottor, & Carlo Vergerio Sindici, dalli Signori Onofrio Vida, Nicolò Elio, Bonifacio Sereni, & Gio: Battista del Bello Giudici di supplicare humilmente il Serenissimo Prencipe, che degni concedere à questa sua Città deuotissima, che in auuenire, cioè quando piacerà al Sig. Dio di render vacante il detto ufficio di Capitano de Schiaui, venga fatta nel detto Consiglio l' elettione, & ballotatione del successore per anno vno, & così di tempo in tempo con la contumaccia d'anni cinque, e con quelle regole, che saranno conosciute proprie, e conferenti al seruitio publico, al beneficio de Contadini, & all' Vniuersal sodisfatione; Gratia che si spera d'impetrare, mediante la benigna protettione dell' Illustrissimo, & Eccell. Sig. Podestà, e Capitano, & dell' Eccellentissima sua Casa; potendo, e douendosi per humile tributo della nostra deuotione far à Sua Serenità quell'essibitioni, che si stimeranno per tal benigna concessione adequate, hauuto riguardo alle tenui, & quasi dessolate nostre forze.

Ballottata hebbe P.⁹³.C.²¹.però fù presa.

Rizzardo Vida Canc.

a 3 Se-

Serenissimo Prencipe.

LA Città deuotissima di Capod'Istria supplica humilissimamente Vostra Serenità, che degni concederle per gratia spetiale, il poter nella prima vacanza dell'ufficio di Capitanio de Schiaui, cioè Procuratore della Contadinanza di quel Territorio, elegger il successore d'anno in anno nel suo Consiglio, affinche quel beneficio, che viene goduto da vno di quelli Cittadini in vita sua; resti ripartito annualmente trà tutti quelli, che ne saranno conosciuti capaci, & meriteuoli, in conformità della parte presa nel medesimo Consiglio à 29. di Dicembre prossimo passato. Mentre in tributo della propria immortal deuotione, & per humile retributione della supplicata gratia (quando ne segua l'effetto) esibisce di corrispondere alla Maestà Publica sei mille stara di sale, & poi alla Serenità Vostra ciaschedun anno libre cento d'oglio. Gratie, & c.

1669.22.Gennaro M.V.

Che sia rimessa alli Sauij dell' vna, e dell' altra mano.

Consiglieri

Sier Lorenzo Minotto.

Sier Filippo Molin.

Sier Nicolò Corner.

Sier Bernardo Nani.

Sier Zuanne Donà.

Sier Gio: Battista Foscari.

Illico

Per ordine degl'Eccellentissimi Signori Sauij oltrescritti. Che alla pre-sente supplicatione risponda il Podestà, e Capitanio di Capod'Istria, & bene informato delle cose in essa contenute, visto, seruato, & ma-turamente considerato quanto si deue, dica l'opinion sua in scrittura giurata, e con sottoscrizione di mano propria, giusta la forma delle leggi.

Gerolemo Giacomazzi Nod.Ducal.

Rice-

Riceuute li 2. Febraro 1670.

DOminicus Contareno Dei Gratia Dux Venetiarum &c. Nobill. & Sapienti Viro Petro Lauredano de suo mandato Potestati, & Capitaneo Iustinopoli fideli dilecto salutem, & dilectionis affectum.

Vi mandiamo nelle presenti copia di supplicatione presentata auanti la Signoria Nostra per nome di cotesta Città, sopra la quale vi commetteremo; che ben informato delle cose nostre in essa contenute, dobbiate dirci l'opinion vostra in scrittura giurata, e sottoscritta di mano propria, giusta le leggi, rimandandoci il tutto sotto sigillo per Caualaro, ò altra persona publica.

Data in Nostro Ducali Palatio die xxij. Ianuarij Indictione viij.
M. DC. LXIX.

Iseppo Cauanis Segr.

Tergo) Nobili, & Sapienti Viro Petro Lauredano
Potestati, & Capitaneo Iustinopolis.

Adi 7. Marzo 1670.

Riceuute, & presentate all' Illustrissimo, & Eccellentissimo Sig. Pietro Loredano Podestà, e Capitano delli Spettabili Signori Raimondo Fino, & Carlo Vergerio Sindici di questa Magnifica Comunità instando, &c. le quali vedute da Sua Eccellenza, hà ordinato l' intiera loro essecutione &c.

DOminicus Contareno Dei Gratia Dux Venetiarum, &c. Nobilibus, & Sapientibus Viris Petro Lauredano de suo mandato Potestati, & Capitaneo Iustinopolis, & successoribus fidelibus dilectis salutem, & dilectionis affectum. Significamus vobis hodie in Consilio Nostro Rogatorum captam fuisse partem tenoris infrascripti. Videlicet. Supplicando la fedelissima Città di Capod'Istria di poter elegger nel suo Consiglio annualmente il Capitano de Schiaui, cioè Procurator della Contadinanza di quel Territorio, acciò il beneficio, che viene goduto da vno di quei Cittadini in vita, resti annualmente ripartito in altri ancora; & venendo l'istanza conosciuta honesta, come consiglia quel Podestà, e Capitano nelle giurate risposte hora lette. L' anderà parte, che sia benignamente permesso alla sudetta fedelissima Città di Capod'Istria, venuto però, che sia il caso della vacanza della carica, di poter nel suo Consiglio eleggere d'anno in

anno,

anno, vno di quei Cittadini in Capitanio de Schiaui, ò sia Procuratore della Contadinanza, douendo quello, che sarà eletto di tempo in tempo essercitar la carica stessa con le forme, e modi fin hora praticati, & hauer contumacia d' anni quattro ad esser rieletti; restando perciò abbracciata l' offerta di sei mille stara di sale, che douerà esser consignato in Publico, & delle libre cento d' oglio all' anno in seruitio della Chiesa della Madonna della Salute di questa Città; Quare auctoritate suprascripti Consilij mandamus Vobis, vt ita exequi debeatis; Has autem registratas præsentanti restituite.

Data in Nostro Ducali Palatio die prima Martij Indictione viij.
M. DC. LXX.

Lodouico Franceschi Segret.

Tergo) Nobilibus, & Sapientibus Viris Petro
Lauredano Potestati, & Capitaneo
Iustinopolis, & success.

1670. 16. April in Pregadi.

Al Podestà, e Capitanio di Capod' Istria.

SI sodisfa il Senato delle rimostanze di cotesti fedelissimi sudditi per la facoltà dell' elettione del Capitanio de Schiaui, à che s'è condesceso in ordine alla publica predilettione. Abbiamo sopra ciò fatto riflessione alle regole, che hauete con prudenza stabilite à diuertimento de gl'abusi, e disordini, con piacere intendendo, che la forma dell' elettione sij con la sodisfattione de' sudditi, e restano da noi sprouate; Conformandosi però alla vostra auertenza di rimouere gl'inconuenienti, che potessero succedere con vessatione de sudditi stessi, stimiamo opportuno leuare il capitolo circa l'inquisitione, che à piedi delle presenti sarà registrato, sicuri vorano rendersi maggiormente meriteuoli della gratia, co'l far seguire l'elettioni nella forma canonica, e ch'è della retamente publica ; Con tal norma però douerete dispor gl'ordini per l' essecutione di quanto ci hauete accompagnato nelle vostre lettere di 26. Marzo, e che noi con la regulatione habbiamo approuato.

Gierolemo Giacomazzi Nod. Duc.

Noi

Noi Pietro Loredan per la Serenissima Republica di Venetia &c.

Podestà, e Capitanio di Capod' Istria &c. Ad effetto, che la gratia benignamente impartita dalla publica munificenza con Ducali dell' Eccellentissimo Senato primo Marzo corrente à questa fedelissima Città di poter ogn'anno nel suo Consiglio elegger il Capitanio die Schiaui, cioè Procuratore della Contadinanza di questo Territorio, venga praticata cō quelle forme, che siano più aggiustate alla reta intentione del Sereniss. Prencipe, al seruitio publico, & al vantaggio, e comodo de sudditi. E perche restino in ogni tempo diuertiti queg' abusi, che dalla malitia di persone interessate potessero essere escogitati, & introdotti con detrimento, e discontento de buoni.

Terminiamo, dechiariamo, e decretiamo, che debbano nell' elettione, e dispensa di tal offitio esser inuiolabilmente osseruati gl' ordini seguenti, comunicati con preuia participatione alli Sindici deputati della Città.

La elettione del Capitanio de Schiaui venga fatta nel primo Consiglio ordinario d' Aprile prossimo venturo, nel qual tutti li Cittadini del medemo siano per ordine delle banche cauate à sorte, chiamati a Capello, in cui siano quattro balle d' oro, e l' altre di rame; quelli, che troueranno le dette balle d' oro, eleggano il Capitanio immediate, in modo tale, che siano quattro gl' eletti, li quali ad vn per vno, secondo l' ordine delle elettioni vengano di subito ballottati nel Consiglio medemo, e quello, ch'hauerà più voti a suo fauore s'intenda rimasto, purché passi la metà. In caso, che niuno passasse la metà si douerà di nuouo tornar à Capello, e così d' anno in anno.

L' eletto, e rimasto habbia contumacia d' anni quattro finiti auanti di poter esser nuouamente eletto.

Il caso de morte del Capitanio auanti il finimento della sua Carica, venga di subito, cioè la prima festa seguente conuocato detto Consiglio, e fatto il successore nella forma stessa, cioè per il tempo, che le mancasse fino al fine dell' anno, e con la contumacia à proportion del tempo in cui hauerà sostenuta la Carica.

Non possano esser eletti nell' offitio predetto, se non Cittadini del medesimo Consiglio, li quali sapino leggere, e scriuere, non attendino, ne habbino mai atteso ad Arti, e professioni mecaniche, e siano d' età d' anni vinticinque finiti per il meno, non debitori al Fontico, Monte di Pietà, e Comunità.

Che prima di chiamare il Consiglio à Capello, debbano tutti, e cadauni Cittadini del medesimo comparire ad vno per vno dinanti il Tribunale, & iui giurare di non hauer dato, ne promesso, ne meno à lui esser stato dato, ne promesso cosa alcuna per la elettione, e ballottatione predetta.

Li

Li quattro eletti prestato simile giuramento escano immediate dal Consiglio, ne vi ritornino, se non doppo finita la ballottatione di tutti; quelli, che per parentella si caccieranno da Capello escano, e stiano fuori solamente nel tempo, che si balloterà il suo Congionto.

Escluso. { Quelli, che contro la forma del giuramento prestato, si trouassero in alcun tempo hauer donato, promesso, ò riceuuto alcun donatiuo per tal causa, siano, e s'intendano priui d' ogni offitio, e beneficio del Consiglio, durante la sua vita, e possino esser castigati anco criminalmente, come spergiuri, potendosi procedere anco per via di denontie secrete.

Il Capitanio eletto, e rimasto douerà con solenne giuramento in mano del Rettore prometter d' essercitar la carica con intiera fedeltà, pontualità, e diligenza senza alcun riguardo ad interessi priuati, da huomo da bene, buon suddito, e Cittadino.

Il Capitanio predetto douerà in termine di mese vno doppo la sua rimasta pagar il censo ò tributo di cento libre d' oglio alla Chiesa della Madonna della Salute nella Città di Venetia, ne possa leuare alcuna bolleta del suo salario, se non hauerà prima presentato al Vice Collateral fede legitima del detto pagamento, di cui sia fatta mentione nella prima bolleta, altrimenti s'intendi sottoposto lo stesso ministro, che ciò trascurasse.

Li Sindici, che saranno prò tempore siano, & s'intendano tenuti, & obligati di far essequire la presente terminatione in tutte le parti, & il Cancelliere del Sindicato leggerla ogn'anno nel Consiglio à publica intelligenza di cadauno, sotto pena à cadauno, che ciò trasgredisse de ducati cento, la metà della Communità, e l' altra metà ad arbitrio del Rettore.

Capod' Istria li 26. Marzo 1670.

Pietro Loredan Podestà, e Capitanio.

Tratta da vna simile esistente in falda di lettere dell' Eccellentissimo Senato scritte al Podestà, e Capitanio di Capod' Istria sotto li 16. Aprile 1670.

Gierolemo Giacomazzi Nod. Ducal.